

Tussenevaluatie Programma Excellente Gebieden

CE Delft

Committed to the Environment

Tussenevaluatie Programma Excellente Gebieden

Dit rapport is geschreven door:

C. (Cor) Leguijt, B.L. (Benno) Schepers, L.M.L. (Lonneke) Wielders,
R. (Robbert) van Rijswijk (Merosch), R. (Ronald) Schilt (Merosch)

Delft, CE Delft, juli 2014

Publicatienummer: 14.3C76.33

Beleidsplannen / Energiebesparing / Stedelijke omgeving / Nieuwbouw / Evaluatie / Enquêtes
VT: EPC

Opdrachtgever: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

Alle openbare CE-publicaties zijn verkrijgbaar via www.ce.nl

Meer informatie over de studie is te verkrijgen bij de projectleider Cor Leguijt.

© copyright, CE Delft, Delft

CE Delft

Committed to the Environment

CE Delft draagt met onafhankelijk onderzoek en advies bij aan een duurzame samenleving. Wij zijn toonaangevend op het gebied van energie, transport en grondstoffen. Met onze kennis van techniek, beleid en economie helpen we overheden, NGO's en bedrijven structurele veranderingen te realiseren. Al 35 jaar werken betrokken en kundige medewerkers bij CE Delft om dit waar te maken.

Inhoud

	Samenvatting	3
1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding	5
1.2	Doel van de tussenevaluatie	5
1.3	Onderzoeksvragen	5
1.4	Over het Programma Excellente Gebieden	6
1.5	Leeswijzer	8
2	Methodiek en uitkomsten	9
2.1	Interviews, opzet	9
2.2	Interviews, uitkomsten	9
2.3	Webenquête, opzet	16
2.4	Webenquête, uitkomsten	16
2.5	Overeenkomsten en verschillen interviews en webenquête	25
3	Conclusies en aanbevelingen	27
	Literatuurlijst	30
	Gehanteerde afkorting	31
Bijlage A	Begeleidingscommissie	32
Bijlage B	Overzicht gebieden	33
B.1	Overzicht excellente gebieden	33
Bijlage C	Overzicht geïnterviewde personen	35
C.1	Overzicht geïnterviewde personen	35
Bijlage D	Details webenquête	36
D.1	Inleiding	36
D.2	Reacties op vragen verbetersuggesties en aandachtspunten	37
D.3	Vragen en stroomdiagram webenquête	40

Samenvatting

In opdracht van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO, voorheen Agentschap NL) hebben CE Delft en Merosch een tussenevaluatie van het Programma Excellente Gebieden uitgevoerd. Deze tussenevaluatie is één van de afspraken in het op 28 juni 2012 herijkte Lente-akkoord.

Het doel van de tussenevaluatie is om inzicht te geven in de bijdrage die het Programma Excellente Gebieden tot dusverre heeft geleverd bij het voorbereiden van de markt op de EPC-aanscherpingen die waren afgesproken in het Lente-akkoord van 22 april 2008. De EPC voor nieuwbouwwoningen is per 2011 aangescherpt van 0,8 naar 0,6 en zal per 2015 aangescherpt worden tot 0,4. Het Programma Excellente Gebieden draagt bij aan het voorbereiden van de markt door de kennis aan te reiken die voor die aanscherping nodig is.

In de gebieden die deelnemen aan het Programma is of wordt al gebouwd met een EPC die tenminste 25% scherper is dan de huidige of toenmalige vigerende EPC-eis. De geformuleerde onderzoeksvragen hebben betrekking op de genoemde kennisproductie en overdracht daarvan op 'de markt', op de beoordeling van de ingezette beleidsinstrumenten, en op het te voeren beleid bij toekomstige aanscherpingen van de EPC. Deze tussenevaluatie is gericht op het Programma als geheel, en nadrukkelijk niet op de individuele gebieden.

Het onderzoek is ten eerste uitgevoerd aan de hand van interviews met in totaal 25 personen die door hun functie goed zicht hebben op het Programma Excellente Gebieden en/of de ontwikkelingen rond energie-efficiëntie in de nieuwbouwmarkt. Ten tweede is een webenquête uitgezet onder betrokkenen bij de negentien gebieden die meedoen met het Programma. De respons op de webenquête bedroeg 38% (33 bruikbare enquêtes).

De belangrijkste bevindingen en aanbevelingen van deze studie zijn de volgende:

Bijdrage aan het landelijk leren: De bijdrage van het Programma Excellente Gebieden aan het *landelijk* voorbereiden van de markt op het bouwen met een aangescherpte EPC is naar het oordeel van de geïnterviewden te summier geweest. Dit is ten eerste het resultaat geweest van externe factoren (vertraging bij aanvang, economische crisis, verschuiving van focus bij de Rijksoverheid). Ten tweede is bij deze tussenevaluatie gebleken dat het Programma in tijd ingehaald is door andere programma's. De betrokkenen bij de negentien gebieden hebben zelf overigens wel geleerd van de projecten. Gebaseerd op de gehouden interviews en webenquête is onze hoofd-aanbeveling om het Programma af te ronden. Dat zal in goed overleg moeten gebeuren met de Lente-akkoordpartijen en vooral ook met de betrokkenen bij die gebieden waar nog bouwactiviteiten lopen of gepland zijn. De geconstateerde geringe bijdrage van het Programma ten aanzien van het landelijk leren heeft kennelijk geen nadelige invloed gehad op het energiezuiniger bouwen in Nederland. Sinds de inwerkingtreding van het Lente-akkoord is de EPC voor woningbouw in 2011 aangescherpt en zijn er tal van gebieden gerealiseerd die extra energiezuinig zijn gebouwd. De in het Lente-akkoord aangekondigde aanscherping van de EPC per 2015 is inmiddels besloten.

Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB): Over de inzet van de AMvB als beleidsinstrument zijn de meningen van de respondenten verdeeld. In een meer aanbodgestuurde markt kan het instrument zeker nut hebben, met name voor de lokale overheden. In de huidige meer vraaggestuurde markt, in combinatie met de relatief kleine gebieden waarvoor het nu is ingezet, wordt het instrument door sommige betrokken lokale overheden als belemmerend ervaren voor de ontwikkeling van de bouwproductie in het gebied. We bevelen daarom aan om de AMvB per 2015 (als de landelijke aanscherping van de EPC-woningbouw in werking treedt) vervroegd te laten vervallen voor die gebieden binnen het Programma die daar om verzoeken. De AMvB vervalt landelijk per 2016.

Subsidie: De inzet van subsidie als beleidsinstrument in de vorm van procesgeld wordt als positief ervaren.

Kennis- en Leertraject (KLT): Het KLT zoals het is opgezet heeft in het begin van het Programma zijn bijdrage geleverd aan het ‘verdiepend’ leren en het ‘verbredend’ leren van de partijen die bij de gebieden betrokken waren. Doordat problemen en oplossingen vooral locatiespecifiek bleken, heeft het beoogde ‘opschalend’ leren naar landelijk niveau in een later stadium te weinig effect gehad ten opzichte van de oorspronkelijke verwachtingen. We bevelen aan om alsnog een poging te doen om lering uit de gebieden te trekken die landelijk relevant is en waar ook daadwerkelijk landelijk vraag naar is.

Mogelijke andere beleidsinstrumenten: In de interviews en de webenquête is ook gevraagd naar mogelijke andere beleidsinstrumenten. Op deze vraag zijn geen bruikbare eenduidige suggesties gegeven.

Projectorganisatie: De projectorganisatie van het Programma Excellente Gebieden liet te wensen over. Er was een groot verloop in de bemensing bij de aansturing vanuit het ministerie van BZK, en het Programma is niet als sterk ‘merk’ neergezet. Dit heeft er mede voor gezorgd dat het Programma ondergesneeuwd is geraakt wat betreft aandacht vanuit ‘de markt’. Met name de afgelopen periode is de programmasturing vooral een activiteit geweest van de overheid (ministerie van BZK en RVO). We concluderen dat er weinig sturing is geweest op het Programma ten aanzien van het overdragen van leerervaringen naar ‘de markt’. Het instellen van een intensieve stuurgroep was daarvoor een mogelijke oplossing geweest.

Toekomst: Voor verdere aanscherpingen van de EPC na 2015 is een programma zoals het Programma Excellente Gebieden niet meer nodig, aangezien er door koplopende partijen al volop wordt geëxperimenteerd met energiezuinigere nieuwbouw, tot energieneutraal of zelfs energieleverend. Het is wel van belang dat eventuele achterblijvers in de markt ook blijven op de weg naar bijna-energie neutrale gebouwen per 2021. We bevelen aan om te onderzoeken of een verdere tussentijdse aanscherping van de EPC na 2015 daarvoor toegevoegde waarde biedt.

Met name voor nieuwbouwlocaties met gestapelde bouw en met utiliteitsbouw kunnen we ons voorstellen dat er afspraken met de Rijksoverheid worden gemaakt over leerprojecten waar bijna-energie neutraal gebouwd wordt. We merken daarbij op dat marktpartijen zorgen hebben over de aansluiting tussen de technische eisen van de EPC en de vraag vanuit de markt om comfortabele, veilige en energiezuinige woningen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In het op 28 juni 2012 herijkte Lente-akkoord (Lente-akkoord, 2012) is onder andere het volgende afgesproken: 'De excellente gebieden en koploper-gebieden Noord-Nederland worden voortgezet. In 2014 worden de excellente gebieden en de koplopergebieden Noord-Nederland geëvalueerd.'

In opdracht van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO, voorheen Agentschap NL) hebben CE Delft en Merosch deze tussenevaluatie van het Programma Excellente Gebieden uitgevoerd. De tussenevaluatie was gericht op het Programma als geheel, en nadrukkelijk niet op de individuele gebieden.

1.2 Doel van de tussenevaluatie

Het doel van de tussenevaluatie is om inzicht te geven in de bijdrage die het Programma Excellente Gebieden tot dusverre heeft geleverd in het voorbereiden van 'de markt' op de afgesproken EPC-aanscherpingen in het Lente-akkoord van 22 april 2008 (Lente-akkoord, 2008).

Met 'de markt' bedoelen we in dit rapport het geheel aan actoren op de nieuwbouwmarkt.

1.3 Onderzoeksvragen

De geformuleerde onderzoeksvragen hebben betrekking op de genoemde kennisproductie in het Programma en overdracht daarvan op 'de markt', op de beoordeling van de ingezette beleidsinstrumenten, en op het te voeren beleid bij toekomstige aanscherpingen van de EPC.

De onderzoeksvragen zijn:

1. Bijdrage aan het landelijk leren:
 - a. De doelstelling in het Lente-akkoord was onder andere om op voldoende schaal (5-10% van de totale nationale jaarlijkse nieuwbouwproductie) ervaring op te doen met het bouwen met een aangescherpte EPC. In hoeverre is dit gerealiseerd, en welke lering kan hieruit worden getrokken?
2. AMvB en subsidie:
 - a. Wat zijn de ervaringen met het instellen van het instrument AMvB voor de excellente gebieden?
 - b. Hoe is het subsidietraject verlopen, wat zijn de leerpunten en aanbevelingen?
 - c. Zijn er andere instrumenten die effectiever zijn om in gebieden ervaring op te doen met energiezuinig bouwen en zo ja, welke zijn dat dan?

3. Het Kennis- en Leertraject (KLT):
 - a. Hoe heeft het kennis- en leertraject vanuit Agentschap NL gewerkt? Hebben de deelnemers meegewerkt? Wat waardeerden ze wel en welke zaken waren minder relevant? Wat heeft het Programma Excellente Gebieden hen gebracht/opgeleverd?
 - b. In hoeverre heeft het Programma tot dusverre een bijdrage kunnen leveren aan het opdoen van ervaring met energiezuinig bouwen binnen de consortia zelf, in de naaste omgeving van de consortia en op landelijke schaal?
4. De projectorganisatie (Programma Excellente Gebieden bij Agentschap NL en Lente-akkoordpartners bij NEPROM):
 - a. Hoe was de aansluiting tussen het Programma Excellente Gebieden en de Lente-akkoordpartners?
5. De toekomst
 - a. Bieden de projecten een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal? Zo ja, voor wie en waardoor?
 - b. Wat ontbreekt nog voor de actoren? Wat kan er nog binnen of buiten het Programma Excellente Gebieden gedaan kan worden?
 - c. Is er behoefte aan een voortzetting van een wettelijke regeling (zoals AMvB) voor de excellente gebieden na 2016?
 - d. Wat zien de betrokkenen in de projectgebieden als de belangrijkste aandachtspunten bij verdere aanscherpingen van de EPC?

1.4 Over het Programma Excellente Gebieden

Het Programma 'Excellente Gebieden innovatieve energiebesparing in de nieuwbouw' is gestart in 2010 en loopt tot eind 2015. Het Programma is een gevolg van de afspraken die zijn gemaakt in het Lente-akkoord van 2008 (Lente-akkoord, 2008), en ondersteunt innovatieve, energiezuinige nieuwbouwprojecten in Nederland met een financiële injectie (nadrukkelijk bedoeld voor procesondersteuning) en een leertraject. In het Lente-akkoord is dit als volgt verwoord:

Naast de marktbrede implementatie van bewezen technieken om de doelstellingen van dit convenant in 2010 en 2015 te realiseren, is het ook noodzakelijk om op grotere schaal ervaring op te doen met meer innovatieve energiebesparingsconcepten en -technieken. Daartoe heeft het Rijk afspraken gemaakt met de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), vastgelegd in het Klimaatakkoord. Die afspraken moeten ertoe leiden dat er 10 experimenteelgebieden komen waar op grote schaal (5-10% van de totale jaarlijkse nationale nieuwbouwproductie) geëxperimenteerd wordt met zeer energiezuinige nieuwbouw (ten minste 25% energiezuiniger dan de ambities van dit convenant). Deze experimenten hebben tot doel om kennis en ervaring op te doen die instrumenteel is voor de markt. Verdere verbeteringen van de energieprestatie in de reguliere nieuwbouw kunnen op basis hiervan worden vormgegeven.

In de gebieden wordt op nieuwbouwlocaties kennis en ervaring opgedaan met energiezuinige en innovatieve nieuwbouw, met als maatstaf een EPC die 25% scherper is dan het vigerende bouwbesluit. Het betreft zowel woningbouw, utiliteitsbouw als bedrijventerreinen. De kennis is nodig om de in het Lente-akkoord afgesproken landelijke aanscherping van de EPC per 1-1-2015 mogelijk te maken.

Uit de voor de subsidieregeling ingediende voorstellen zijn dertien excellente gebieden geselecteerd (Stc, 2010a), waarvan twee gebieden zich nadien hebben teruggetrokken. Binnen de excellente gebieden geldt een Algemene

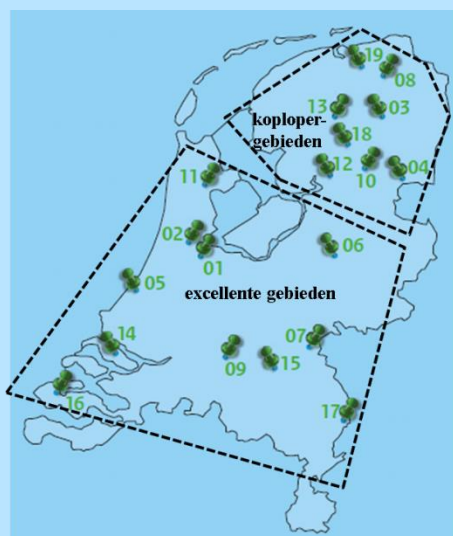

Maatregel van Bestuur (AMvB) waarin de scherpere EPC-eisen per gebied en per tijdvak concreet zijn vastgelegd (Stc, 2010b). Daarnaast zijn er in april 2011 nog acht zogeheten koplopergebieden uit de drie noordelijke provincies aan het Programma toegevoegd. Deze vallen niet onder de genoemde AMvB, en vallen onder een andere subsidieregeling. Het totaal aantal gebieden onder het Programma komt daarmee op negentien.

Terminologie

Het Programma Excellente Gebieden omvat feitelijk twee soorten gebieden:

- De gebieden die in de Staatscourant van 4 mei 2010 zijn gepubliceerd, en waarvoor een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) geldt om te bouwen met een scherpere EPC. Het betreft elf gebieden¹. In dit rapport noemen we dit de **excellente gebieden**.
- De gebieden in de drie noordelijke provincies die in april 2011 zijn toegevoegd aan het Programma. Deze in totaal acht gebieden vallen niet onder de AMvB. In dit rapport noemen we dit de **koplopergebieden**.

Programma Excellente Gebieden:

- 01 Amsterdam Oost – Jeruzalem
- 02 Amsterdam West – Houthaven
- 03 Assen – De Pimpelaar
- 04 Coevorden – Ossehaar De Oevers
- 05 Den Haag – Erasmusveld-Leywegzone
- 06 Deventer – Steenbrugge
- 07 Groesbeek – Stekkenberg-West
- 08 Groningen – Nieuwbouw kantoor Gemeente Groningen
- 09 Heusden – Geerpark
- 10 Hoogeveen – Uitbreiding Pesse
- 11 Koggenland – Distriport
- 12 Meppel – Nieuwveense Landen
- 13 Ooststellingwerf – Ecomunitypark
- 14 Spijkensisse – De Elementen (Terras aan de Maas)
- 15 Uden – Veldmolen Buiten
- 16 Veere – Grijskerke
- 17 Venlo – Villa Flora en Innovatoren
- 18 Westerveld – Koloniewoningen
- 19 Zuidhorn – De Oostergast

Voor een goed begrip van deze tussenevaluatie is de volgende tijdlijn van belang:

Datum	Gebeurtenis
Sept. 2007	Publicatie werkprogramma Schoon en Zuinig van het Kabinet Balkenende IV
22-4-2008	Inwerkingtreding Lente-akkoord, met o.a. afspraak over EPC-aanscherping en over experimenteelgebieden
22-9-2009	Brief van de minister van WWI aan alle gemeenten met de vraag om plannen in te dienen voor de status van excellent gebied
4-5-2010	Publicatie van de geselecteerde excellente gebieden in de Staatscourant
5-7-2010	Publicatie van de AMvB excellente gebieden in het Staatsblad
3-11-2010	Publicatie van de concrete aangescherpte EPC-eisen voor de excellente gebieden in de Staatscourant
8-11-2010	Subsidiebeschikking noordelijke gebieden
1-1-2011	Aanscherping van de EPC-woningbouw van 0,8 naar 0,6

¹ Het twaalfde en dertiende gebied, Hout Noord te Almere en Vroonmeer Noord te Alkmaar, hebben zich teruggetrokken als excellent gebied.

Datum	Gebeurtenis
April 2011	Selectie van de acht noordelijke koplopergebieden door de noordelijke provincies (aanwijzing in juni)
1-1-2012	Deadline voor 'start bouw' in zowel de subsidieregeling excellente gebieden als in de beschikking voor de noordelijke koplopergebieden. Sommige gebieden hebben uitstel gevraagd en gekregen.
28-6-2012	Inwerkingtreding herijkte Lente-akkoord, met o.a. afspraak voortzetting EG en KG en tussenevaluatie in 2014
1-1-2015	EPC-aanscherping (woningbouw van EPC=0,6 naar 0,4)
31-12-2015	Einddatum Lente-akkoord (met intentie tot verlenging)
1-1-2016	Einddatum van de AMvB excellente gebieden

Organisatie

De Lente-akkoordpartijen zijn in principe gezamenlijk opdrachtgever van het Programma Excellente Gebieden, maar deze rol is in de praktijk belegd bij het ministerie van BZK. BZK is budgethouder van het Programma. Bij BZK is ook de subsidieregeling opgesteld en de AMvB, en is de subsidie-afhandeling uitgevoerd. Binnen BZK is een projectleider benoemd die opdrachtgever is voor de taken die Agentschap NL (nu RVO) uitvoert voor het Programma. Het ministerie stemt af met de andere Lente-akkoordpartijen. De selectie van de excellente gebieden is uitgevoerd door een onafhankelijke selectie-commissie.

Het ministerie van BZK is opdrachtgever voor Agentschap NL (nu RVO) voor uitvoering van het Kennis- en Leertraject (KLT) van het Programma. Binnen Agentschap NL/RVO is een projectleider benoemd die de rol heeft van opdrachtnemer van het ministerie van BZK. Deze projectleider is binnen Agentschap NL/RVO verantwoordelijk voor de uitvoering van het KLT, waaronder de inzet van de locatie-adviseurs, en de monitoringsopdracht voor de periodieke monitoring van de gebieden.

1.5 Leeswijzer

De onderzoeksvragen zijn opgenomen in deze inleiding. De opzet van het onderzoek, met interviews en webenquête, staat beschreven in Hoofdstuk 2. De beide methodieken zijn elk voor een andere doelgroep ingezet. Na de beschrijving van de opzet worden direct de uitkomsten van beide onderzoeksmethodieken gegeven. Aan het eind van Hoofdstuk 2 staan de resultaten van beide doelgroepen met elkaar vergeleken. De conclusies en aanbevelingen staan in Hoofdstuk 3. In de bijlagen staat de samenstelling van de begeleidingscommissie, een overzicht van de negentien gebieden die onder het Programma vallen, een overzicht van de geïnterviewde personen, en nadere details van de webenquête, waaronder de gemengde antwoorden op de vragen naar verbeterpunten voor het Programma en naar de belangrijkste aandachtspunten bij verdere aanscherping van de EPC.

2 Methodiek en uitkomsten

Voor de uitvoering van de tussenevaluatie is gekozen voor de inzet van twee onderzoekstechnieken: het houden van interviews en het uitvoeren van een webenquête. De uitvoering is door en namens de opdrachtgever begeleid door een begeleidingscommissie waarmee tussentijds is afgestemd. Zie Bijlage A voor de leden van deze commissie. In dit hoofdstuk beschrijven we per onderzoekstechniek eerst kort de methodiek en daarna worden de uitkomsten weergegeven. Aan het eind van het hoofdstuk worden verschillen in uitkomsten tussen interviews en webenquête besproken.

2.1 Interviews, opzet

De interviews zijn ingezet om personen te bevragen die vanuit hun huidige of eerdere functie goed zicht hebben op het Programma Excellente Gebieden en/of de ontwikkelingen op het gebied van energie-efficiëntie in de nieuwbouwmkt. In totaal zijn interviews gehouden met 25 personen, zie Bijlage C voor een lijst van de geïnterviewde personen. De interviews bestonden uit een mix van open en gesloten vragen, en zijn merendeels ‘face-to-face’ uitgevoerd. Alle interviews zijn gehouden in maart 2014. Met de geïnterviewden is afgesproken dat de interviewresultaten geanonimiseerd in dit rapport worden verwerkt.

2.2 Interviews, uitkomsten

In deze paragraaf worden de uitkomsten van de interviews per hoofdonderdeel beschreven. In Paragraaf 2.5 worden de belangrijkste verschillen tussen de uitkomsten van de interviews en van de webenquête met elkaar vergeleken.

Bijdrage aan het landelijk leren

Op de vraag naar de bijdrage die het Programma tot dusver had in het leveren aan ‘de markt’ van de benodigde kennis over het bouwen met een aangescherpte EPC, luidt het gemiddelde oordeel dat die bijdrage onvoldoende is. Met name grote marktpartijen en koepelorganisaties zijn ontevreden tot sterk ontevreden over de effecten. Veel respondenten zeggen weinig tot niets te hebben gemerkt van leereffecten vanuit het Programma. Een respondent vatte dat samen met de term ‘een geïsoleerd gebeuren’. Respondenten die zelf daadwerkelijk betrokken zijn geweest bij één van de negentien gebieden zeggen overigens dat hun eigen organisatie wel degelijk relevante lering heeft opgedaan.

Daarnaast meldden de geïnterviewden dat de geringe bijdrage van het Programma aan het landelijk leren kennelijk geen invloed heeft gehad op het energiezuiniger bouwen in Nederland. Sinds de inwerkingtreding van het Lente-akkoord in 2008 is de EPC voor woningbouw in 2011 aangescherpt van 0,8 naar 0,6, zijn er tal van gebieden gerealiseerd die aanzienlijk energiezuiniger zijn gebouwd (zie het kader boven Paragraaf 2.3) en is inmiddels besloten om de beoogde verdere aanscherping van de EPC van 0,6 naar 0,4 per 2015 in te voeren.

Indien gevraagd naar het waarom van de gemelde geringe bijdrage van het Programma aan het landelijk leren wordt dit vooral geweten aan de volgende drie externe factoren:

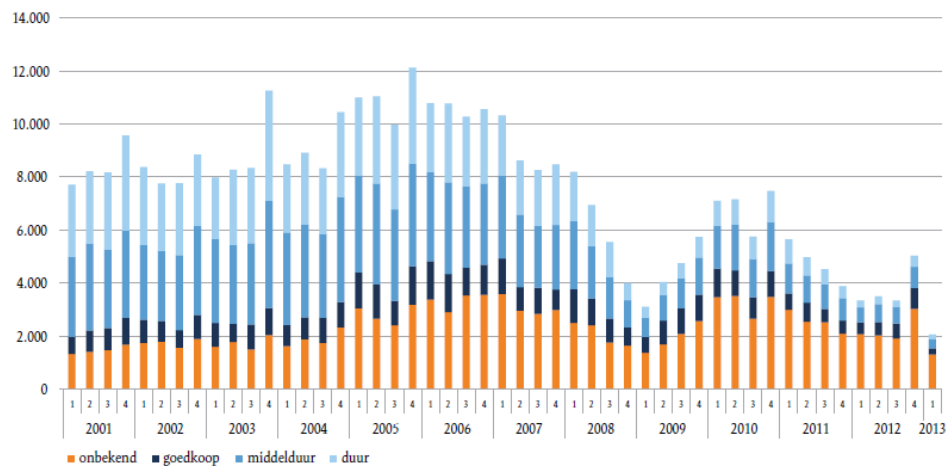
1. Vertraging bij aanvang van het Programma. De start van het Programma heeft twee jaar op zich laten wachten. Achteraf gezien is het Programma daardoor parallel in tijd komen te lopen met andere, in omvang veel grotere, programma's in de gebouwde omgeving die later waren gepland, zoals Energiesprong, GebiedenEnergieNeutraal (GEN) en BlokvoorBlok. Het Programma Excellente Gebieden is daardoor 'ondergesneeuwd' wat betreft de aandacht vanuit 'de markt'.
2. Omvang. De omvang van het Programma was bij aanvang al zodanig dat van de in het Lente-akkoord genoemde 5-10% van de jaarlijkse nieuwbouwproductie geen sprake is. Ter indicatie²: in 2012 zijn in de excellente- en koplopergebieden in totaal 141 woningen opgeleverd (0,3% van de ruim 48.000 nieuwbouwwoningen die in 2012 in Nederland zijn geproduceerd³), in 2013 was dat aantal 267 woningen (0,7% van de totale nieuwbouwproductie in Nederland in 2013). De omvang van het Programma is overigens geen zelfstandige factor, in principe zou het mogelijk moeten zijn om met een relatief klein programma toch voldoende kennis te genereren én over te dragen aan 'de markt'. Andersom geldt echter wel dat een groot programma van 10% van de jaarlijkse nieuwbouwproductie min of meer vanzelf een grote impact heeft op het leren in 'de markt', alleen al door de aantallen betrokken partijen in zo'n situatie.
3. Economische crisis. Door de recessie zijn veel nieuwbouwprojecten vertraagd of afgeblazen. Het effect van de economische crisis op de omvang van de productie van nieuwbouwwoningen in Nederland wordt geïllustreerd door Figuur 1. Ook de uitvoering van het Programma Excellente Gebieden heeft door de recessie verdere vertraging opgelopen. Bovendien is de nieuwbouwmarkt door de recessie van aard veranderd, van een meer aanbodgedreven markt naar een meer vraaggedreven markt, waarin de EPC van een gebouw minder belangrijk wordt geacht.
4. Focusverschuiving. Zowel bij de Rijksoverheid als in 'de bouw' is de focus verschoven van nieuwbouw naar renovatie van de bestaande bouw.
5. Dit is ook merkbaar in de verdeling van aandacht en geldstromen over Rijksprogramma's die op de gebouwde omgeving zijn gericht.

² De aantallen opgeleverde woningen in het Programma zijn ontleend aan Agentschap NL, 2013a; Agentschap NL, 2013b en de informatie op de website excellente gebieden (april 2014) <http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/energieneutraal-bouwen/zeer-energiezuinige-nieuwbouw/de-gebieden>

³ Bron: www.vastgoedmarkt.nl

Figuur 1 Aantallen verkochte nieuwbouwwoningen in Nederland per kwartaal per prijsklasse

Bron: Monitor Nieuwe Woningen Ministerie EZK/NEFROM/OTB

Voor de projecten waar een gescheiden koop-aanneemovereenkomst wordt gehanteerd is de verkoopprijs onbekend.

Bron: Overgenomen uit Neprom, 2013.

Naast bovengenoemde externe factoren noemen de respondenten ook interne factoren, die echter weer samenhangen met de genoemde externe factoren:

- Het Programma Excellente Gebieden is niet als sterk ‘merk’ neergezet, zoals bijvoorbeeld wel het geval is de Stroomversnelling. Was dat wel gebeurd, dan had het Programma wellicht meer aandacht van marktpartijen getrokken en was het makkelijker geweest om opgedane kennis over het voetlicht te brengen bij ‘de markt’ (kip-ei-probleem), onbekend maakt immers onbemind. Er moet dan uiteraard wel sprake zijn van relevante leerpunten die voor de markt als geheel interessant zijn.
- Het is niet mogelijk gebleken om een kennismatch te maken tussen de lessen die te trekken zijn uit de gebieden en de kennisbehoefte van ‘de markt’. Op het formuleren van lessen voor de markt is in het begin wel ingezet. Dat het niet is gelukt komt ten eerste doordat leerervaringen sterk bleken af te hangen van de specifieke lokale situatie van een gebied, ten tweede doordat met name de grote bouwpartijen al via andere programma’s of projecten de benodigde kennis opdoen voor het bouwen met een aangescherpte EPC, hetgeen weer samenhangt met de tijdvertraging bij het Programma Excellente Gebieden en de relatief geringe omvang ten opzichte van andere programma’s. Respondenten benoemen hier ook dat de geselecteerde gebieden in het Programma te wijdlopend van aard zijn. Enerzijds is het logisch om veel verschillende nieuwbouwsituaties in het Programma onder te brengen, anderzijds belemmert die breedheid het verkrijgen van focus op de leerervaringen omdat het allemaal individuele situaties betreft.

AMvB

De AMvB geldt alleen voor de excellente gebieden, niet voor de koploper-gebieden. Zie Stc (2010b) voor de precieze EPC-eisen per excellent gebied. De AMvB loopt tot 2016.

De mening over de AMvB als beleidsinstrument varieert sterk van persoon tot persoon, ook binnen een segment, zoals bijvoorbeeld de marktpartijen. Een deel van de geïnterviewden is van mening dat zo’n extra regel niet nodig is, een te zwaar, inflexibel, en te dwingend instrument is, en alleen maar belemmerend werkt voor marktpartijen. Daarbij ook wordt opgemerkt dat de

AMvB, met de focus op de EPC als maatstaf, partijen verhindert om *duurzame* woningen te ontwikkelen die aansluiten op de marktvraag. Hierbij wordt betoogd dat vragers over het algemeen geen interesse hebben in bijvoorbeeld energiezuinige installatietechniek en/of een lage EPC, maar vaak wel in 'duurzaamheid' in het algemeen. Genoemd wordt dat de crux ligt in het ontwikkelen van marktvraag naar energiezuinigheid, zodat energiezuinigheid een goed verkoopargument wordt. Daarnaast wordt gesteld dat een oogmerk van de huidige AMvB was om te zorgen voor een 'level playing field' tussen de verschillende nieuwbouwgebieden in een gemeente of regio, maar dat de huidige gebieden in het Programma te klein en te versnipperd zijn om voor zo'n level playing field te zorgen.

Anderen zijn juist van mening dat een dergelijk juridisch instrument noodzakelijk en eenvoudig is om energiezuinigheid af te kunnen dwingen zodat de ambitie niet wordt bijgesteld in de loop van de ontwikkeling van een gebied. Per slot van rekening dienden de gebieden om kennis en ervaring op te doen met het bouwen met een aangescherpte EPC, als voorbereiding op een landelijk aangescherpte eis. Hierbij wordt ook opgemerkt dat als er subsidie wordt verstrekt daar ook duidelijke afspraken tegenover mogen staan. Bovendien wordt gesteld dat de gebieden juist geselecteerd zijn op hun energie-ambitie en al redelijk ver gevorderd moesten zijn met de planvorming, zodat de AMvB feitelijk alleen maar diende om de bestaande situatie bindend vast te leggen.

Waar men het wel over eens is, is dat zowel het proces rond de instelling van de AMvB als de communicatie daarover naar de gebieden niet goed was. De AMvB is pas ingericht na openstelling van de subsidieregeling excellente gebieden (maar vóór de selectie van de excellente gebieden). De contactpersonen van de gebieden zijn wel per brief geïnformeerd over de AMvB, maar veel betrokken partijen bleken daar in de praktijk niet van op de hoogte, noch van de implicaties, ook niet binnen de gemeenten. Twee geselecteerde excellente gebieden zijn direct bij aanvang uitgestapt vanwege de AMvB. De subsidieregeling werd gezien als *inspanningsverplichting*, terwijl de AMvB een *resultaatverplichting* oplegt, en bovendien voor alle nieuwbouw op de locatie.

De problemen met de realisatie van nieuwbouwprojecten ten gevolge van de economische crisis leidt er bij een aantal gebieden wel toe dat de AMvB als knellend wordt ervaren bij de (verdere) ontwikkeling van de locatie, men zou in die gevallen graag de ruimte hebben om de energie-ambitie te versoepelen⁴.

Subsidie

Het doel van de subsidiegelden, zowel bij de excellente gebieden als bij de koplopergebieden, was om extra 'proceskosten' te subsidiëren, en niet de realisatiekosten van de gebouwen. De procesgelden waren bedoeld voor bijvoorbeeld nader (energie)onderzoek, communicatie, ambassadeurschap en handhaving en naleving. De subsidie is toegekend aan de gemeenten, als indiener van het verzoek en aanspreekpunt voor het gebied. De omvang van de subsidie bedraagt één, twee of drie ton, afhankelijk van omvang en ambitieniveau van het gebied.

⁴ NB: Voor een deel van de excellente gebieden stelt de AMvB ook verder aangescherpte eisen voor 2015, waarbij is geanticipeerd op een aangescherpte EPC voor de woningbouw per 2015; zie Stc (2010b). De AMvB eindigt per 2016.

Er zitten verschillen tussen de subsidieregeling van de excellente gebieden en die van de koplopergebieden. Bij de excellente gebieden is het gehele subsidiebedrag uitgekeerd (door het ministerie) na het moment van start bouw van het gebied, bij de koplopergebieden verloopt de subsidieverlening door de drie noordelijke provincies en wordt er achteraf op declaratiebasis betaald, waarbij 20% van het totale bedrag pas wordt uitgekeerd na realisatie van het gebied.

De algemene reactie op het subsidie-instrument is dat het procesgeld de samenwerking tussen gemeente en marktpartijen kan versoepelen waar het gaat om het realiseren van verdergaande ambities dan landelijk voorgeschreven. Zowel marktpartijen als de Rijksoverheid zijn huiverig voor de overhead die dergelijke subsidies met zich meebrengen, en voor eventuele starheid in het proces als gevolg van het vastleggen van te gedetailleerde afspraken. Men is wel van mening dat als de overheid dergelijke subsidie verstrekt, dat er dan duidelijke afspraken moeten zijn over de leerdoelen die behaald moeten worden en wat er van de ontvangers van de subsidie verwacht wordt, met verantwoording achteraf. Dit is overigens wel strijdig met de wens om een lage overhead te hebben en om geen starheid in te bouwen in het proces. Dat er voor een deel sprake is van partijen die ook zonder die subsidie bouwplannen met een lagere EPC zouden hebben gerealiseerd wordt gezien als inherent aan een dergelijke regeling.

Als zwak punt van de subsidieregeling van de excellente gebieden en de koplopergebieden wordt genoemd dat er vooraf geen duidelijke spelregels waren afgesproken over wat te doen met de subsidie (en wie bevoegd is daarover te beslissen) bij wijziging van de bouwplannen in het gebied, het optreden van tijdvertraging in een gebied, en situaties waarbij een gebied in het geheel niet of deels niet wordt gerealiseerd.

Het Kennis- en Leertraject (KLT)

Het merendeel van de geïnterviewden meldde geen zicht te hebben op het Kennis- en Leertraject en had ook geen weet van leerervaringen die vanuit het Programma in 'de markt' terecht gekomen waren.

Degenen die wel zicht hadden op het KLT meldden dat het 'verdiepend leren' van de gebieden onderling op de platform- en themabijeenkomsten aanvankelijk goed verliep. Verderop in het proces bleek elk gebied vooral zijn eigen unieke problemen en oplossingen te hebben. De aanvankelijke verwachting dat er een 'rode draad' van leereffecten zou zijn van technische, organisatorische en financieringsaard, die voor een groot deel van 'de markt' relevant zou zijn bleek niet op te gaan. Bovendien bleek 'de markt' enerzijds al ervaring op te doen met energiezuinig(er) bouwen via andere programma's zoals Stroomversnelling en GEN of via andere locaties die geen onderdeel uitmaakten van het Programma Excellente Gebieden. Anderzijds was er sprake van een economische crisis waardoor de belangstelling voor nieuwbouw sterk afnam, tevens verschoof ook de focus van nieuwbouw naar renovatie van de bestaande bouw. Het gevolg hiervan was dat er geen duidelijke vraag vanuit 'de markt' was naar de kennis en ervaring vanuit het Programma, zodat het 'opschalend leren' in het gedrang kwam. De situatie valt te kenschetsen als: de koplopende partijen deden hun kennis al op via andere programma's en andere gebieden, en de rest van de markt had het te druk met overleven en/of heeft zich gericht op andere markten dan nieuwbouw.

Naast het ophalen van vragen uit de markt en dit koppelen aan antwoorden uit de Excellente Gebieden, hadden de programmabegeleiders weinig zicht op de doelgroepen en de kennismiddelen die het beste pasten bij deze doelgroepen. Daarom werd in 2012 besloten om een doelgroepsegmentering voor het KLT uit te voeren. Het onderzoeksrapport The Choice (2012) bevat aanbevelingen hoe,

en met wat voor soort kennisboodschappen, de verschillende te onderscheiden doelgroepen bereikt kunnen worden. Enkele respondenten die zicht hebben op het KLT meldden dat hen niet duidelijk is wat er concreet met die aanbevelingen is gedaan.

De projectorganisatie (Programma Excellente Gebieden bij Agentschap NL en Lente-akkoordpartners bij NEPROM)

Net als bij het KLT hebben de meeste geïnterviewden ook weinig zicht op de aansturing van het Programma en de projectorganisatie, maar sommige geïnterviewden echter juist heel veel. Met hen is intensief gesproken over de projectorganisatie en de aansturing van het Programma. Vanuit deze interviews vallen ons de volgende zaken op:

1. ***Er was sprake van een verloop in bemensing.*** Aan de zijde van het ministerie van BZK is inmiddels de vierde projectleider benoemd sinds de formele start van het Programma in 2010, en bij Agentschap NL/RVO inmiddels de derde. Alleen aan de zijde van de marktpartijen van het Lente-akkoord is steeds dezelfde persoon het aanspreekpunt geweest voor het Programma Excellente Gebieden. Bovendien is er sprake geweest van reorganisaties bij zowel de ministeries als bij Agentschap NL/RVO.
2. ***Geen intensieve gezamenlijke sturing op 'opschalend leren'.*** Het beeld rijst op dat er met name bij Agentschap NL door veel personen hard gewerkt is aan het ondersteunen van de verschillende gebieden en het organiseren van het verdiepend en verbredend leren, maar dat er vanuit het geheel van de Lente-akkoordpartijen niet intensief gezamenlijk is gestuurd op identificeren van relevante kennis binnen het Programma en het overdragen daarvan aan 'de markt'.

De toekomst

De meningen van de geïnterviewden over de bijdrage van het Programma aan het landelijk leren is al besproken. Gevraagd naar de toekomst zijn de meesten van mening dat het Programma is ingehaald door de tijd en door andere ontwikkelingen, en dat het zo spoedig mogelijk moet worden afgerond, uiteraard in goede samenspraak met alle stakeholders, met name ook met de gebieden waar nog sprake is van lopende of geplande bouwactiviteiten. Waarbij nog wel aandacht besteed moet worden aan het overdragen van de kennis uit de succesvolle gebieden uit het Programma. Bij de mening over het afronden van het Programma wordt er ook op gewezen dat het Programma 'de markt' moest voorbereiden op de aangescherpte EPC-woningbouw per 1-1-2015, en dat die datum al bijna bereikt is; de tijd dringt.

Enkele respondenten geven aan de markt al klaar is voor het bouwen met EPC=0,4 (woningbouw), of zelfs al voor energieneutraal bouwen. Daarbij wordt verwezen naar andere locaties buiten het Programma Excellente Gebieden, waar met scherpere EPC wordt gebouwd. Anderen maken zich zorgen dat het zo zou kunnen zijn dat de koplopers weliswaar al klaar zijn voor de aanscherping van de EPC, maar dat de 'late majority' en de 'laggards' in de markt dat niet zijn, wat voor problemen kan zorgen in het opleveren van kwalitatief goede energiezuinige gebouwen na 1-1-2015. Deze personen zijn ook van mening dat verdere tussenstappen in de aanscherping van de EPC richting bijna energieneutraal bouwen per 2021 nodig zijn, juist vanwege eventuele achterblijvers in de markt. Deze tussenstappen hebben dan als functie om te borgen dat eventuele achterblijvers niet verder achterop raken.

Als **mogelijke andere in te zetten beleidsinstrumenten** om energiezuinige nieuwbouw te stimuleren zijn genoemd:

- een algemene mogelijkheid geven aan gemeenten om voor hun gehele grondgebied een scherpere EPC dan landelijk te eisen;
- differentiëren in grondprijs (door gemeenten) en in hypotheekregelingen, waardoor energiezuiniger nieuwbouw financieel aantrekkelijker wordt.

Een aantal respondenten, met name vanuit de bouwpartijen, is van mening dat een methodiekwijziging van de EPC nodig is bij verdere aanscherping na 2015. De opmerkingen die zijn gemaakt zijn:

- De mogelijkheden om een scherpere EPC dan 0,4 te halen verschillen sterk tussen grondgebonden woningen of utiliteit, en gestapelde bouw. Ook bij winkels is dit aanzienlijk moeilijker dan bij (grondgebonden) woningen. Dit komt onder andere door het beschikbaar dakoppervlak voor zon-PV, en door de waardering in de huidige methodiek van installaties ten opzichte van bouwkundige maatregelen. De EPG/EMG-methodiek lost dit naar de mening van deze respondenten onvoldoende op.
- De EPC wordt op zich ervaren als goed instrument, maar bij de concrete invulling zou meer rekening gehouden moeten worden met de wensen vanuit de markt die niet zozeer over energie gaan maar ook over comfort en veiligheid.
- Het is belangrijk dat het normverbruik uit de EPC goed aansluit bij de werkelijkheid. Dat vraagt om meer controle tijdens bouw en oplevering, en monitoren van de prestaties na oplevering.

Experimenteren met energiezuiniger bouwen in een vervolgprogramma Excellente Gebieden wordt door de meesten als niet zinvol gezien, met als argument dat er al vele gebieden zijn waar energiezuiniger wordt gebouwd (zie tekstkader). ‘Verder experimenteren is niet meer nodig, er moet nu volume gemaakt worden’, aldus één respondent. Energienul en energieleverend wordt daarbij gezien als makkelijker te communiceren en beter te vermarkten proposities dan een aangescherpte EPC.

Op de vraag of een wettelijke regeling zoals de AMvB weer ingezet zou moeten worden reageren sommigen - zowel van overheidspartijen als van markt-partijen - dat altijd een stok achter de deur nodig is bij het realiseren van scherpere ambities op energiegebied, maar zijn de meesten van mening dat de landelijke aanscherping afdoende is en dat een regeling zoals de AMvB een te zwaar en te inflexibel instrument is.

Locaties buiten het Programma Excellente Gebieden met scherpere EPC

Er zijn tal van locaties buiten het Programma Excellente Gebieden waar gebouwd wordt met een scherpere EPC. Een overzicht daarvan is te vinden in de database www.kennishuisGO.nl. Hieronder staat een kleine selectie opgenomen (nieuwbouwwoningen, EPC<0,4).

EPC	Aantal	Jaar oplevering	Locatie
0,31	103	2010	Almere
0,30	13	2011	Veenendaal
0,23	24	2005	Zwaagwesteinde
0,21	8	2008	Ureterp
0,08	39	2012	Ulf
0,05	48	2005	Boxtel
0,00	22	2002	Etten-Leur
0,00	50	2013	Borne
-0,04	12	2011	Borger-Odoorn
-0,28	16	2012	Heinkenszand

2.3 Webenquête, opzet

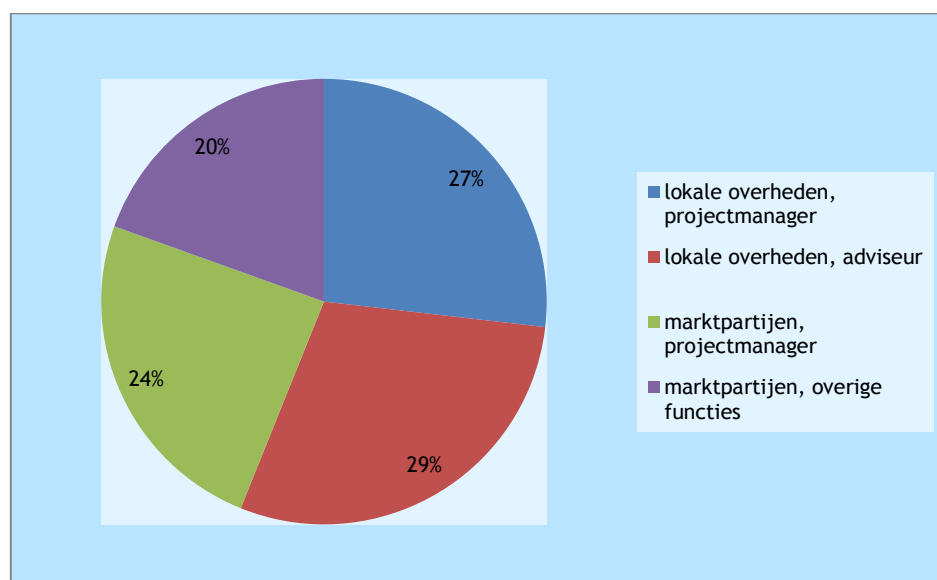
De webenquête is uitgezet onder direct betrokkenen bij de negentien excellente gebieden en koplopergebieden. De webenquête is gehouden in maart 2014, en bestond uit zowel gesloten als open vragen. De namen en e-mailadressen van de geënuquêteerde personen zijn verkregen vanuit het contactenbestand van het Programma Excellente Gebieden van RVO. De personen waren niet uniform verdeeld over de negentien gebieden, van sommige gebieden was één contact beschikbaar, oplopend tot veertien voor andere gebieden. Omdat de vragen gericht waren op het Programma als geheel en niet op het individuele gebied vormde dit geen methodisch probleem. Er is afgesproken dat de enquêteresultaten geanonimiseerd in dit rapport worden verwerkt.

De webenquête is uitgezet naar 95 personen. Acht personen gaven aan niet de juiste persoon te zijn voor het invullen van deze webenquête (met verwijzing naar een andere persoon die in alle gevallen al op de lijst stond). Van de resterende doelgroep van 87 hebben uiteindelijk 33 personen het merendeel van de vragen ingevuld; sommigen direct, anderen na een eerste of tweede herinnering. De respons op de webenquête bedroeg 38% (33 van de 87). Niet alle respondenten hebben alle vragen beantwoord.

2.4 Webenquête, uitkomsten

De webenquête is uitgezet onder personen die rechtstreeks betrokken zijn of waren bij de excellente gebieden en koplopergebieden. Van de respondenten is 56% werkzaam bij een lokale overheid, waarvan de helft als (beleids) adviseur, en de helft als projectmanager. De andere 44% is werkzaam bij marktpartijen zoals projectontwikkelaars, bouwbedrijven, woningcorporaties, architectenbureau of installatie(advies)bedrijf. De helft van deze groep heeft een rol als projectmanager, de andere helft heeft andere functies/rollen.

Figuur 2 Verdeling van de respondenten op de webenquête naar soort werkgever en soort functie

De groep respondenten op de webenquête is een andere groep dan de personen die geïnterviewd zijn. Enkele uitzonderingen daargelaten stonden de geïnterviewden meer op afstand van de individuele gebieden, met meer zicht op de nieuwbouwmarkt en/of het Programma als geheel. De antwoorden uit de webenquête kunnen daardoor afwijken van de antwoorden uit de interviews. In Paragraaf 2.5 wordt ingegaan op de belangrijkste verschillen en overeenkomsten.

Ter karakterisering van de groep respondenten op de webenquête is allereerst gevraagd hoe enthousiast men was over energiezuinig bouwen. 95% van de 42 respondenten op deze vraag heeft gemeld enthousiast tot zeer enthousiast te zijn, zie Figuur 3.

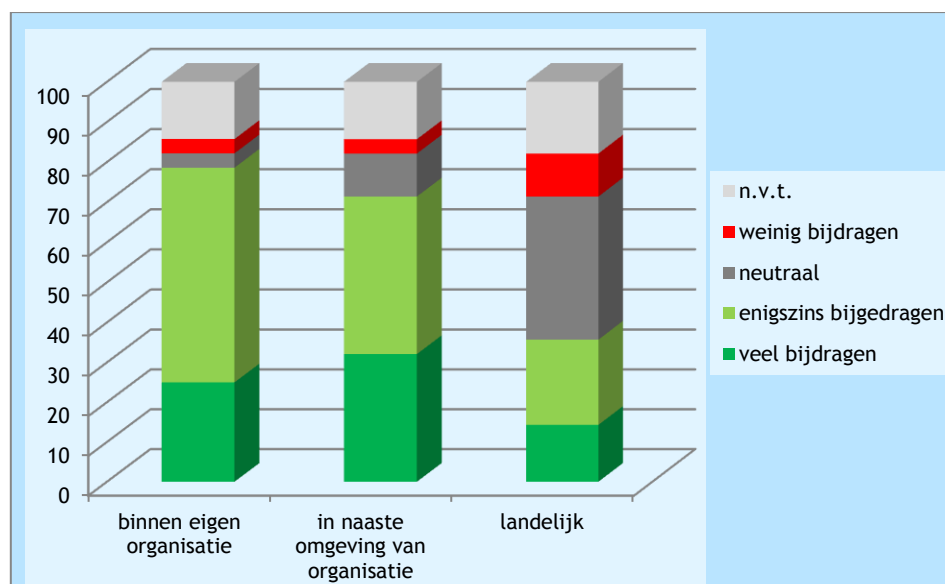
Figuur 3 Antwoord op de vraag hoe enthousiast men is over energiezuinig bouwen (n=42)

Bijdrage aan het leren

De respondenten is gevraagd om op een 5-punts-schaal hun mening te geven over de omvang van de bijdrage die het Programma Excellente Gebieden tot dusver heeft kunnen leveren aan het opdoen van ervaringen met energiezuinig bouwen binnen hun eigen organisatie, in de naaste omgeving van hun organisatie en op landelijke schaal. De reacties van de 28 personen die deze vraag hebben beantwoord staan in Figuur 4.

Figuur 4 Antwoorden op de vraag naar de bijdrage van het Programma aan het opdoen van ervaringen met energiezuinig bouwen. De reacties van de 28 respondenten is weergegeven als percentage

De vraag sluit aan bij de in 2011 uitgevoerde tussenevaluatie van het kennis- en leertraject van het Programma (Agentschap NL, 2012), waarin onderscheid is gemaakt naar verdiepend leren, verbredend leren en opschalend leren. Toentertijd was het nog te vroeg om iets te kunnen zeggen over de bijdrage aan het leren op landelijke schaal (het opschalend leren).

In de nu uitgevoerde tussenevaluatie is het merendeel van de 28 respondenten die deze vraag heeft beantwoord positief over de bijdrage die het Programma tot dusver heeft kunnen leveren aan het opdoen van ervaring met energiezuinig bouwen. De positieve waardering over de bijdrage van het Programma aan het leren (enigszins tot veel bijdragen) loopt wel terug van 79% via 71% tot 35%, voor respectievelijk de eigen organisatie, de naaste omgeving en de landelijke schaal, terwijl het percentage respondenten dat van mening is dat het Programma weinig bijdraagt oploopt van 4 naar 11% (één resp. drie personen) voor respectievelijk de eigen organisatie en de landelijke schaal.

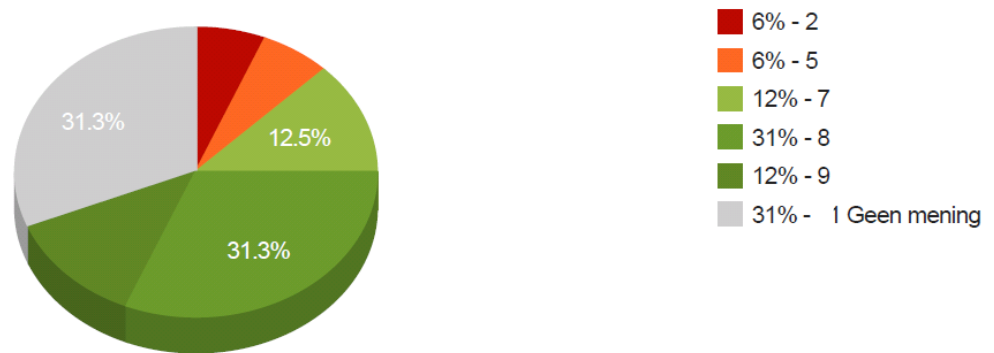
In totaal hebben negen personen een nadere inhoudelijke reactie gegeven op de open vervolgvraag 'waaruit blijkt dat?'. De antwoorden zijn divers. De meeste houden in dat sprake is van kennisuitwisseling met andere partijen in Nederland.

AMvB

Van de negentien gebieden vallen de elf excellente gebieden onder de AMvB. De respondenten is eerst gevraagd of hun gebied onder de AMvB viel. Dat was voor 21 respondenten het geval. Deze personen kregen vervolgens vragen over de voor- en nadelen van de AMvB.

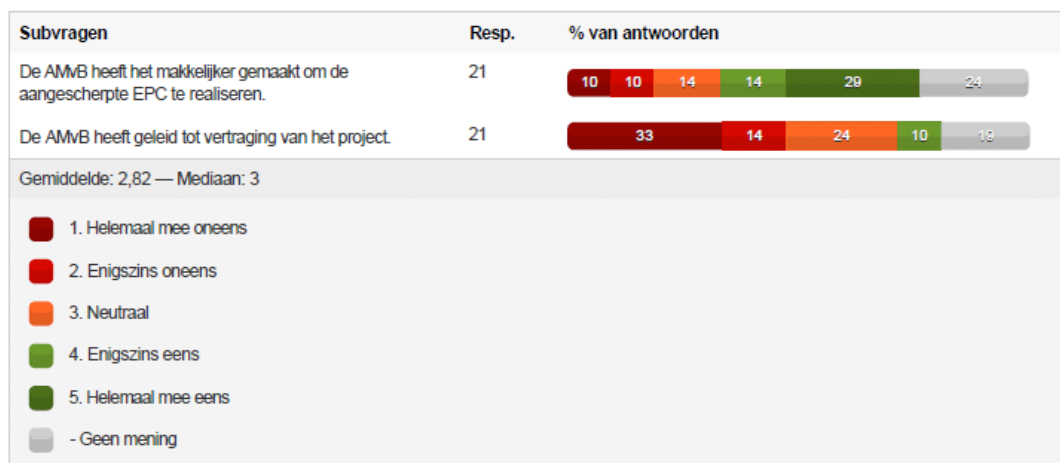
Op een tien-punts-schaal is gevraagd een beoordeling te geven van de AMvB, met 1=zeer slecht en 10=uitmuntend. Ruim de helft (55%) van de respondenten beoordeelde de AMvB als positief (scores 7, 8 en 9), 12% negatief (scores 2 en 5), en 31% had 'geen mening', zie Figuur 5.

Figuur 5 Beoordeling van de AMvB op een tien-punts-schaal, met 1=zeer slecht en 10=uitmuntend (n=16)

De respondenten is ook gevraagd naar hun mening over de stellingen of de AMvB het makkelijker heeft gemaakt om de aangescherpte EPC te realiseren, en of de AMvB heeft geleid tot vertraging in het project. De resultaten staan weergegeven in Figuur 6 op een vijf-punts-schaal. Daarbij is 1='helemaal mee oneens', 3='neutraal', en 5='helemaal mee eens'. Er is een sterke correlatie tussen de antwoorden op de beide stellingen en het antwoord op de beoordeling van de AMvB. 43% van de respondenten is van mening dat de AMvB het makkelijker heeft gemaakt om de aangescherpte EPC te realiseren, 20% is het hier niet mee eens, de anderen zijn neutraal of hebben hier geen mening over. Op de stelling dat de AMvB heeft geleid tot vertraging in het project is de verdeling juist andersom. 47% is het hier niet mee eens, en 10% mee eens.

Figuur 6 Reacties op twee stellingen over de AMvB (n=21)

Hoewel er dus nadrukkelijk respondenten zijn die de AMvB als negatief beoordelen, is het merendeel van de respondenten er positief over.

Er is in open vragen ook gevraagd naar de voor- en nadelen van de AMvB. Hierop hebben veertien personen gereageerd. Kenmerkende voordelen die zijn genoemd zijn:

- De organisatie heeft bij het bouwen een hulpmiddel voor sturing op doorvoering van het aanbrengen van energiebesparende voorzieningen. Mede daardoor was het mogelijk om het plan door te voeren.

- Door de AMvB is het mogelijk de EPC als harde eis te stellen. Dit voorkomt discussie over de meerkosten die noodzakelijk zouden zijn om de EPC te realiseren.
- Het is een 'drukmiddel': partijen gaan met de AMvB in het achterhoofd aan de slag.

Als kenmerkende nadelen zijn genoemd:

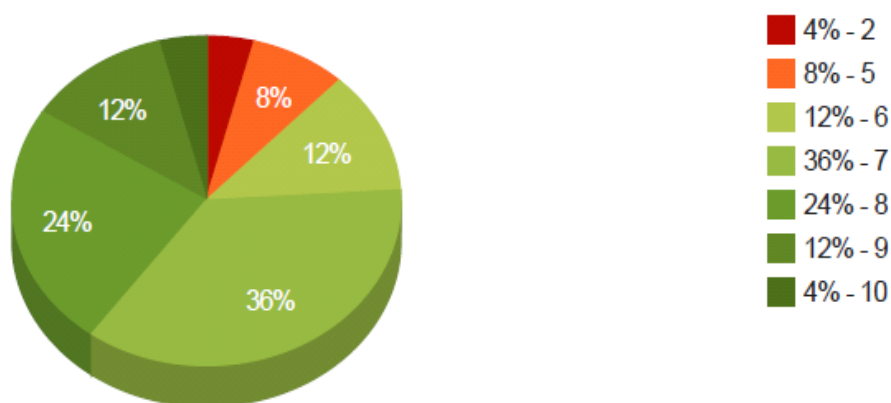
- Strengere eisen kunnen de (financiële) haalbaarheid van een project negatief beïnvloeden. De algemene situatie op de woningmarkt (versterkt door de bankencrisis), heeft echter een veel groter effect gehad.
- De AMvB is na toekenning opgelegd op het gebied en geldt dus ook voor kavels die aan particulieren moeten worden verkocht. Dit is van tevoren nooit gecommuniceerd. Het heeft geleid tot vertraging in de verkoop.
- Belemmert het leveren van maatwerk.
- Een lagere EPC brengt extra kosten met zich mee. De financiële ruimte van de woonconsument is beperkt en er is weinig marge in de financiering voor extra woonwensen. De concurrentie is groot en door de beperkte financiële ruimte kijken woonconsumenten eerst naar prijs.
- Daarnaast vraagt een drietal respondenten zich af of een tussenstap van een 25% scherpere EPC wel zinvol is om van te leren, omdat er ook al energieneutrale en nul-op-de-meter gebouwen worden gebouwd en de communicatie daarvan naar kopers eenvoudiger is.

Subsidie

Net als bij de AMvB is aan de respondenten gevraagd om het subsidie-instrument te beoordelen op een tien-punts-schaal (1=zeer slecht, 10=uitmuntend). 25 personen hebben deze vraag beantwoord, elf personen hebben laten weten niet bij het subsidietraject betrokken te zijn geweest, zij hebben de vragen over de subsidie verder overgeslagen. Van het genoemde aantal van 25 scoort 88% positief, zie Figuur 7.

De subsidieregeling voor de excellente gebieden verschilt van die van de koplopergebieden. Er is geen significant verschil gevonden in de reacties van de respondenten vanuit de excellente gebieden en die vanuit de koplopergebieden.

Figuur 7 Oordeel over het subsidie-instrument (1=zeer slecht, 10=uitmuntend) (n=25)

Kenmerkende positieve aspecten die zijn genoemd betreffen het effect op (bestuurlijk) draagvlak voor het project binnen de gemeente en andere partijen ('smeermiddel'), de mogelijkheid van het laten uitvoeren van onderzoek, en de ruimte voor communicatie en kennisoverdracht.

- Goed smeermiddel om partijen over de streep te trekken.
- Werkt stimulerend naar bewoners en politieke omgeving.
- Belangrijke trigger voor de corporatie om het traject in te gaan. Ook belangrijk dat de subsidie direct wordt vastgesteld en overgemaakt en niet pas na afloop.
- Het maakte mogelijk dat aan partijen niet alleen extra eisen werden gesteld, maar daar ook middelen (om de haalbaarheid te onderzoeken) tegenover staan.
- Er kon tijdens de voorbereiding en uitvoering van de bouw extra aandacht besteed worden aan de communicatie over de door te voeren maatregelen. Daarnaast was het prettig om kennis en ervaringen te kunnen uitwisselen met andere projecten.
- Het maakt het makkelijker als bouwteam om extra (duurzame zaken) te faciliteren zoals overleg, presentaties, research, kennisoverdracht, etc.

Negatieve aspecten zijn ook benoemd, maar hier waren de reacties meer divers en meer geënt op het specifieke gebied waar de respondent bij betrokken is. De koppeling met de AMvB, de communicatie daarover en de (in)flexibiliteit is door drie personen benoemd als negatief:

- Ten tijde van de subsidieaanvraag werd ons pas bekend gemaakt dat er een AMvB zou worden opgelegd. De point of no return was al gepasseerd en maakte, in combinatie met de deadline voor de subsidieaanvraag, een goede afweging (wel/niet doen) niet meer mogelijk.
- De subsidie is bedoeld voor onderzoekskosten voor verlaging van de EPC, maar er wordt wel vastgesteld in AMvB dat dit gehaald dient te worden. In onderzoeksfase is niet met zekerheid te stellen of de verlaagde EPC ook daadwerkelijk haalbaar is.
- Flexibiliteit van het instrument.

Daarnaast is de rol van de gemeente in de geldstroom twee maal als negatief aspect genoemd door bouwpartijen ('omslachtig', 'vertragend', 'gemeente beschouwde het geld als extra financiering voor de overheid, niet om voor innovatie in te zetten').

Het Kennis- en Leertraject (KLT)

In het Kennis- en Leertraject (KLT) is een reeks aan instrumenten ingezet ten behoeve van de kennisdeling. De negen onderdelen zijn niet allemaal gedurende de gehele periode ingezet. Het gaat om de volgende onderdelen:

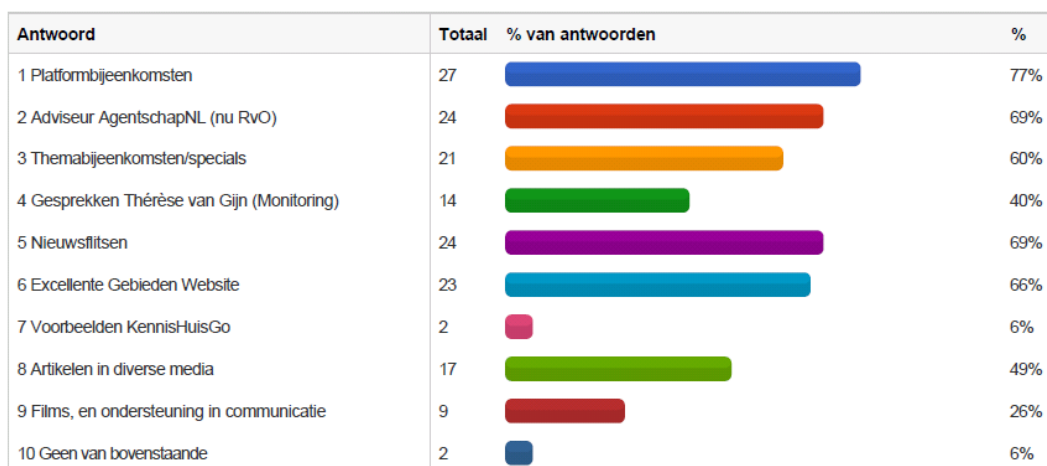
1. Platformbijeenkomsten: Hier ontmoetten deelnemers van de Excellente Gebieden (EG), Agentschap NL (nu dus RVO) en het ministerie van BZK elkaar en wisselden ze ervaringen en informatie uit. Deze bijeenkomsten hebben in 2010 en 2011 plaatsgevonden.
2. Adviseur Agentschap NL: Ieder gebied was gekoppeld aan een adviseur van Agentschap NL (nu RVO) met wie ze konden sparren.
3. Themabijeenkomsten/specials: Dit betreft meer gespecialiseerde bijeenkomsten die onregelmatig plaatsvinden, al naar gelang de signalen vanuit en rondom de gebieden. Deze bijeenkomsten kunnen verschillende vormen aannemen; van rondetafelgesprekken in kleine kring tot symposia die voor iedereen toegankelijk zijn.
4. Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring): Periodieke gesprekken ten behoeve van de monitoring.

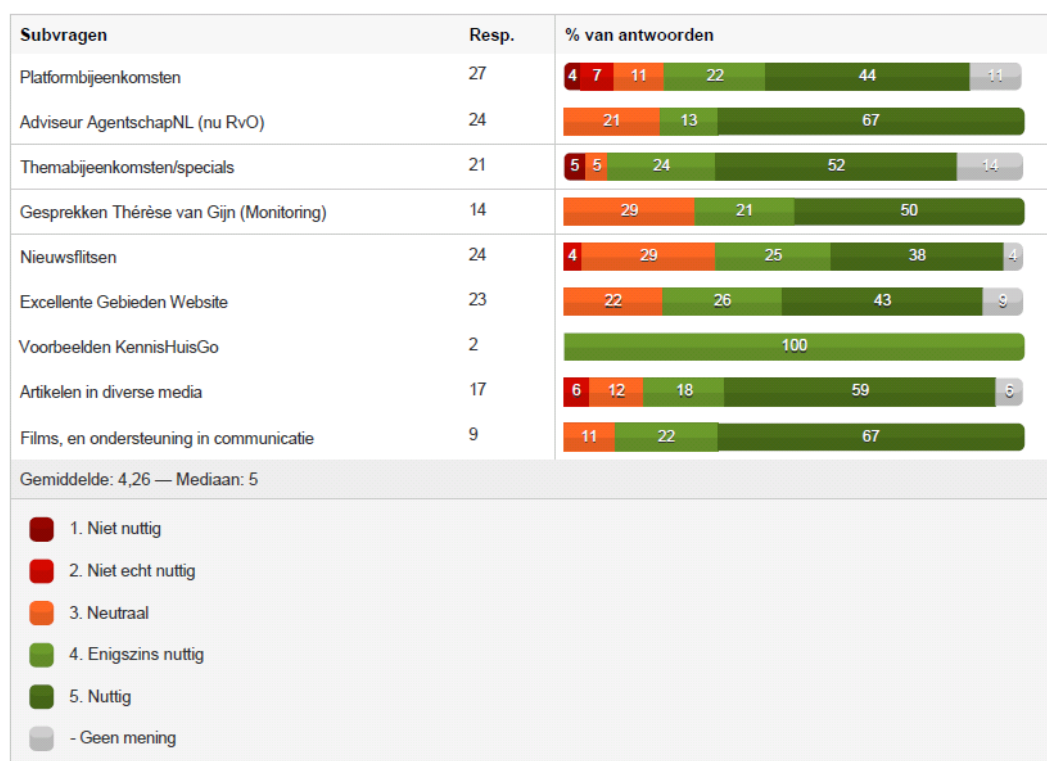
5. Nieuwsflitsen: Een nieuwsbrief per e-mail die tot september 2013 maandelijks verscheen. Deze nieuwsbrief ging naar alle betrokkenen en geïnteresseerden in een gebied, met nieuws omtrent het Programma, de voortgang in de gebieden en ander gerelateerd nieuws.
6. Excellente Gebieden website: Deze website geeft een overzicht van de voortgang van de verschillende gebieden. Daarnaast verschijnen nieuwsberichten en artikelen die over de gebieden gaan op deze website.
7. Voorbeelden KennisHuisGo: Deze database bevat voorbeelden op het gebied van energiebesparing binnen de gebouwde omgeving (zie: <http://www.kennishuisgo.nl/voorbeeldprojecten/Default.aspx?sid=8>)
8. Artikelen in diverse media: RVO/Agentschap NL verspreidt op maandelijkse basis artikelen om geleerde lessen breder bekend te maken. Dit gaat via vakbladen.
9. Filmclips en ondersteuning in communicatie. Promotiefilm over een gebied.

Allereerst is gevraagd met welke onderdelen men bekend is (meerdere antwoorden mogelijk), en vervolgens in hoeverre deze onderdelen van nut zijn geweest voor de respondent. 35 respondenten hebben deze vragen beantwoord, waarvan twee hebben gemeld dat ze met geen van de genoemde negen onderdelen bekend waren; zie Figuur 8.

Figuur 8 Bekendheid met de onderdelen van het Kennis- en Leertraject (n=29; meerdere antwoorden mogelijk)

Figuur 9 Antwoorden op de vraag in hoeverre de onderdelen van het KLT voor de respondent van nut waren (antwoorden op een vijf-punts-schaal, zie de legenda in de figuur). De procentuele verdeling is bepaald per afzonderlijk onderdeel

Uitgezonderd de kenniswebsite KennisHuisGO zijn de meeste onderdelen bekend bij het merendeel van de respondenten. De monitoringsgesprekken steken daar iets bij af, hetgeen te verwachten is omdat deze gesprekken niet met iedereen gevoerd worden. En voor het laatste onderdeel, de promotie-films, geldt dat deze (nog) niet voor alle gebieden zijn gemaakt.

De onderdelen worden zonder uitzondering door de meerderheid van de respondenten als nuttig c.q. enigszins nuttig beoordeeld, waarbij het

zwaartepunt bij 'nuttig' ligt. De oordelen 'niet nuttig' en 'niet echt nuttig' over de platformbijeenkomsten zijn afkomstig van drie personen waarvan er één ook andere onderdelen als niet (echt) nuttig heeft beoordeeld.

Als belangrijkste kenmerken wat men goed en wat men minder goed vond per onderdeel is benoemd:

Tabel 1 Goede en minder goede punten per onderdeel van het KLT

Onderdeel KLT	'Vind ik er goed aan'	'Vind ik er niet goed aan'
Platformbijeenkomsten	Samenwerking Kennis delen	Te weinig diepgang Te grote verschillen tussen gebieden
Adviseur Agentschap NL	Persoonlijk Sparringpartner Kennis	Wijziging van persoon
Themabijeenkomsten/specials	Diepere kennisdeling	
Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring)	Betrokken en deskundig Verbinding met andere gebieden	Kost veel tijd Resultaten niet teruggekoppeld
Nieuwsflitsen	Regelmatig (continuïteit) Informatief Media-aandacht	Te veel 'goed nieuws show'
Excellente Gebieden Website	Handig om af en toe iets op te kunnen zoeken	Moeilijk vindbaar en niet erg actueel Alleen voor professionals
Voorbeelden KennisHuisGo		
Artikelen in diverse media	Extra publiciteit	
Filmclips en ondersteuning in communicatie	Communicatie; visualisering van thema energie	

De toekomst

De respondenten is gevraagd of de gebieden een waardevolle tussenstap bieden richting energieneutraal bouwen. Het merendeel (57%) vindt van wel, zie Figuur 10 voor de respons.

Figuur 10 Antwoord op de vraag of de gebieden een waardevolle tussenstap bieden richting energieneutraal bouwen (vijf-punts-schaal; n=28)

Op vervolgvraag voor wie het waardevol dan wel niet waardevol is, en waarom, is er als reden waarom het niet waardevol is geantwoord dat het niet duidelijk is wat er geleerd is in het Programma en hoe daar landelijk mee om wordt gegaan. Als reden voor wie het waardevol is (partijen) en waarom worden zowel gemeenten, marktpartijen (aanbieders) als vragers (kopers) genoemd, met als belangrijkste redenen: groei van bewustzijn, de gebieden laten zien wat er mogelijk is.

Specifiek gevraagd naar een wettelijke regeling zoals bijvoorbeeld de AMvB als beleidsinstrument zijn de meningen precies gelijk verdeeld tussen de voor- en tegenstanders, waarbij het merendeel van de respondenten overigens geen mening heeft. Een deel van de respondenten die 'nee' heeft geantwoord lijkt begrepen te hebben dat het om de EPC van 0,4 gaat, niet om een regeling die voor specifieke gebieden een scherpere EPC vastlegt dan de dan landelijke geldende. Andere respondenten wijzen er op dat de kostenproblematiek bij nieuwbouw nu zodanig is dat er geen extra kosten bij moeten komen, of juist dat EPC=0 al landelijk afgesproken kan worden omdat er inmiddels goede voorbeeldprojecten genoeg zijn er dat er geen experimenteelgebieden meer nodig zijn met aangescherpte EPC.

Respondenten die 'ja' hebben geantwoord wijzen er op dat er een stok achter de deur nodig is als er met scherpere eisen wordt gebouwd dan landelijk verplicht is. Deze respondenten werken zowel bij een lokale overheid als bij marktpartijen.

Ten aanzien van een eventuele subsidie is gereageerd dat die dan eenvoudiger zou moeten zijn, SMART (duidelijk maken welke resultaten beoogd worden en hoe die te bereiken), eenduidiger en met minder personele wisseling, en met geld geheel of deels rechtstreeks naar marktpartijen en niet alles via de gemeente.

De respondenten hebben ook gereageerd op de open vragen naar (overige) verbeteringsuggesties voor het Programma, inclusief de vraag naar mogelijke andere beleidsinstrumenten, en naar de belangrijkste aandachtspunten bij verdere aanscherpingen van de EPC. De reacties zijn echter zeer divers, en zijn daarom opgenomen in Tabel 5 en Tabel 6 in Bijlage D. Hoewel de genoemde aandachtspunten bij verdere aanscherping divers waren, wordt de (Rijks)overheid door de meeste respondenten genoemd als belangrijkste actiehouders.

2.5 Overeenkomsten en verschillen interviews en webenquête

Het belangrijkste dat opvalt als de resultaten van de interviews en van de webenquête met elkaar worden vergeleken is dat de respondenten van de webenquête gemiddeld positiever zijn in hun oordeel over het Programma Excellente Gebieden of onderdelen ervan.

Wat betreft de bijdrage van het Programma aan het leren blijkt uit Figuur 4 weliswaar dat een meerderheid van de respondenten van de webenquête van mening is dat het Programma enigszins tot veel heeft bijgedragen aan het opdoen van ervaring met energiezuinig bouwen in de eigen organisatie of de naaste omgeving daarvan, maar dat die meerderheid omslaat naar een minderheid als gevraagd wordt naar de landelijke bijdrage. Echter, op die vraag antwoordt het grootste deel neutraal en slechts 11% antwoordt 'weinig'. Terwijl in de interviews het merendeel van mening was dat de bijdrage tot dusver van het Programma landelijk gezien onvoldoende is geweest.

Wij denken dat dit verschil komt doordat de personen die geïnterviewd zijn voor het merendeel goed zicht hebben op de landelijke processen rond energiezuinig bouwen en het Programma daardoor in perspectief plaatsen ten opzichte van bijdragen vanuit andere ontwikkelingen en programma's. Terwijl de respondenten op de webenquête meer een bottom-up-ervaring hebben met het opdoen van ervaring op één concrete locatie, en daar relevante kennis hebben opgedaan, vooral voor hun eigen organisatie. Het gevoel van de respondenten is dat die kennis ook landelijk is benut, zij het in mindere mate. De geïnterviewden zijn echter in meerderheid van mening dat dat niet of nauwelijks het geval is. Aangezien de groep geïnterviewden door hun rol en functie zoals gezegd een beter zicht heeft op de ontwikkelingen rond energiezuinige nieuwbouw in Nederland als geheel, sluiten we in de conclusies op de vraag naar de bijdrage aan het landelijk leren aan bij deze laatste groep.

Bij de meningen over de AMvB, de subsidie en het KLT zien we eenzelfde verschil in de resultaten van beide groepen, waarbij de gemiddelde respondent op de webenquête positiever oordeelt dan gemiddelde geïnterviewde. We denken dat hier sprake is van hetzelfde effect als hierboven geschetst, namelijk een verschil tussen een bottom-up-ervaring die wordt geëxtrapoleerd naar Nederland als geheel, en een top-down-ervaring die wordt geprojecteerd op de individuele gebieden van het Programma.

3 Conclusies en aanbevelingen

Onze conclusies en aanbevelingen ten aanzien van de onderzoeksvragen zijn hieronder gegeven.

Een belangrijke observatie in het onderzoek is dat de respondenten van de webenquête gemiddeld positiever zijn in hun oordeel over het Programma Excellente Gebieden of onderdelen ervan, dan de geïnterviewden. Onze verklaring hiervoor is dat dit veroorzaakt wordt door de verschillen tussen deze twee groepen respondenten. De personen die geïnterviewd zijn hebben vanuit hun werkkring over het algemeen een beter zicht op de landelijke processen rond energiezuinig bouwen en minder zicht op de lering die in specifieke gebieden in het Programma is opgedaan, terwijl de respondenten op de webenquête meer een bottom-up-ervaring hebben met het opdoen van ervaring op één concrete locatie, en daar relevante kennis hebben opgedaan, vooral voor hun eigen organisatie. Het gevoel van de respondenten op de webenquête is dat die kennis ook landelijk is benut, zij het in mindere mate dan in hun eigen organisatie. De geïnterviewden zijn echter in meerderheid van mening dat dat niet of nauwelijks het geval is. Aangezien de groep geïnterviewden door hun rol en functie zoals gezegd een beter zicht heeft op de ontwikkelingen rond energiezuinige nieuwbouw in Nederland als geheel sluiten we in de conclusies op de vraag naar de bijdrage aan het landelijk leren aan bij deze laatste groep.

Bijdrage aan het landelijk leren

De bijdrage van het Programma Excellente Gebieden aan het *landelijk* voorbereiden van de markt op het bouwen met een aangescherpte EPC is naar het oordeel van de geïnterviewden te summier geweest. Dit is ten eerste het resultaat geweest van externe factoren (vertraging bij aanvang, economische crisis, verschuiving van focus bij de Rijksoverheid). Ten tweede is bij deze tussenevaluatie gebleken dat het Programma in tijd is ingehaald door andere programma's. De betrokkenen bij de negentien gebieden hebben zelf overigens wel geleerd van de projecten ('verdiepend' en 'verbredend' leren); de conclusie betreft de bijdrage van het Programma aan het landelijk leren ('opschalend' leren).

Gebaseerd op de gehouden interviews en webenquête is onze hoofd-aanbeveling om het Programma zo snel mogelijk af te ronden. Dat zal in goed overleg moeten gebeuren met de Lente-akkoordpartijen en vooral ook met de betrokkenen bij die gebieden waar nog bouwactiviteiten lopen of gepland zijn. De geconstateerde geringe bijdrage van het Programma ten aanzien van het landelijk leren heeft kennelijk geen invloed gehad op het energiezuiniger bouwen in Nederland. Sinds de inwerkingtreding van het Lente-akkoord is de EPC voor woningbouw in 2011 aangescherpt en zijn er tal van gebieden gerealiseerd die extra energiezuinig zijn gebouwd. De in het Lente-akkoord aangekondigde aanscherping van de EPC per 2015 is inmiddels toe besloten.

Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB)

Over de inzet van de AMvB als beleidsinstrument zijn de meningen van de respondenten verdeeld. In een meer aanbodgestuurde markt kan het instrument zeker nut hebben, met name voor de lokale overheden. In de huidige meer vraaggestuurde markt, in combinatie met de relatief kleine gebieden waarvoor het nu is ingezet, wordt het instrument door sommige betrokken lokale overheden als belemmerend ervaren voor de verdere ontwikkeling van de bouwproductie in het gebied. We bevelen daarom aan om de AMvB per 2015 (de landelijke aanscherping van de EPC-woningbouw) vervroegd te laten vervallen voor die gebieden binnen het Programma die daar om verzoeken⁵. De AMvB vervalt landelijk per 2016.

Subsidie

De inzet van subsidie als beleidsinstrument in de vorm van procesgeld wordt als positief ervaren, met name doordat de processubsidie de samenwerking tussen gemeente en marktpartijen versoepelt ('smeermiddel').

De respondenten ervaren de inzet van subsidie ook als erkenning door de overheid in zijn algemeenheid van het belang van energiezuinigheid.

Kennis- en Leertraject (KLT)

Het KLT zoals het is opgezet heeft net name in het begin van het Programma zijn bijdrage geleverd aan het 'verdiepend' leren en het 'verbredend' leren. Doordat problemen en oplossingen vooral locatiespecifiek bleken, heeft het beoogde 'opschalend' leren in een later stadium te weinig effect gehad ten opzichte van de oorspronkelijke verwachtingen. Dit wordt ook zichtbaar in de conclusie over de bijdrage van het Programma aan het landelijk leren.

Omdat een deel van de respondenten van mening is dat nog niet alle lessen geleerd zijn, bevelen we aan om alsnog een poging te doen om lering uit de gebieden te trekken die landelijk relevant is en waar ook daadwerkelijk landelijk vraag naar is. De doelgroepsegmentering van The Choice (2012) kan daarbij gebruikt worden.

Wanneer wordt ingezoomd op de specifieke onderdelen van het KLT dan blijkt dat de meeste van de negen onderdelen bekend zijn bij het merendeel van de respondenten op de webenquête. Die onderdelen worden ook gewaardeerd als 'nuttig' of 'enigszins nuttig' met het zwaartepunt bij 'nuttig' (zie Figuur 9). Uit de reacties blijkt de behoefte aan het delen van ervaringen met andere locaties, hetzij via de in het begin van het KLT ingezette platform-bijeenkomsten of themabijeenkomsten, hetzij via de adviseur van Agentschap NL/RVO of via de monitoringsgesprekken. De beschikbare tijd van personen kan een struikelblok zijn. Beschikbare tijd, in combinatie met de grote diversiteit binnen het Programma en met het feit dat gaandeweg het ontwikkelproces bij elke locatie eigen specifieke problemen zichtbaar worden, verklaart ook dat na een aanvankelijk grote belangstelling voor de eerste platformbijeenkomsten die belangstelling daarna afnam. Daardoor is echter ook de gezamenlijkheid binnen het Programma afgenomen.

Mogelijke andere beleidsinstrumenten

In de interviews en de webenquête is ook gevraagd naar mogelijke andere beleidsinstrumenten. Op deze vraag zijn geen eenduidige antwoorden gegeven.

⁵ NB: Zie Stc (2010b). Voor sommige van de gebieden is bepaald dat zij ook in 2015 met een 25% scherpere EPC dan de dan vigerende moeten bouwen. De AMvB eindigt per 2016.

Projectorganisatie

De projectorganisatie van het Programma Excellente Gebieden liet te wensen over. Er was sprake van een groot verloop in de bemensing bij de aansturing vanuit het ministerie van BZK, en het Programma is niet als sterk 'merk' neergezet, wat er mede voor heeft gezorgd dat het ondergesneeuwd is geraakt in aandacht vanuit 'de markt'. Met name de afgelopen periode is de programmasturing vooral een activiteit geweest van de overheid (ministerie van BZK en RVO). We concluderen dat er weinig sturing is geweest op het Programma ten aanzien van het overdragen van leerervaringen naar 'de markt'. Het instellen van een intensieve stuurgroep is daarvoor een mogelijke oplossing.

Zowel de continuïteit van bemensing, het sterk neerzetten van een programma als 'merk', als een sterke sturing door belanghebbenden (vragers) op landelijke kennisoverdracht blijken cruciale factoren te zijn.

Toekomst

Voor verdere aanscherpingen van de EPC na 2015 is een programma zoals het Programma Excellente Gebieden niet meer nodig, aangezien er door koplopende partijen al volop wordt geëxperimenteerd met energiezuiniger nieuwbouw, tot energieneutraal of zelfs energieleverend. Er is dus al ruimte voor partijen die kennis en kunde op willen doen. Het is wel van belang dat eventuele achterblijvers in de markt ook bijblijven op de weg naar bijna-energie neutrale gebouwen per 2021. We bevelen aan om te onderzoeken of een verdere tussentijdse aanscherping van de EPC na 2015 daarvoor toegevoegde waarde biedt.

Met name voor nieuwbouwlocaties met gestapelde bouw en met utiliteitbouw kunnen we ons voorstellen dat er afspraken met de Rijksoverheid worden gemaakt over leerprojecten waar bijna-energie neutraal gebouwd wordt. We merken daarbij op dat marktpartijen zorgen hebben over de aansluiting tussen de technische eisen van de EPC en de vraag vanuit de markt om comfortabele, veilige en energiezuinige woningen. Het is daarbij bijvoorbeeld van belang dat het energiegebruik van een gebouw in de praktijk aansluit bij de waarde in de EPC, en dat de energetische kwaliteit van gebouwschil en installaties in de praktijk ook daadwerkelijk zo zijn als in de EPC-berekeningen is aangenomen.

Literatuurlijst

AgNL, 2012. *Leren van Nieuwbouw*, Utrecht: Agentschap NL (AgNL).

AgNL, 2013a. *Excellente Gebieden 2013 (het 'groene boekje')*, Utrecht: Agentschap NL.

BZK ; NEPROM, 2013. *Monitor Nieuwe Woningen (MNW)*, [Den Haag]: S.n.

BZK, 2010. *Beschikking subsidieregeling noordelijke provincies*, Den Haag: Ministerie Binnenlandse Zaken (BZK).

Minister van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2010. Mededeling over de grenswaarden voor de energieprestatiecoëfficiënt in excellente gebieden. *Staatscourant*, 3 November. Issue Nr. 17178.

Minister voor Wonen, Wijken en Integratie, 2010. Besluit van 5 juli 2010, houdende regels omtrent experimenten met betrekking tot energiebesparing in de gebouwde omgeving in excellente gebieden (Experimentenbesluit excellente gebieden). *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, juli 16.2010(288).

Minister voor Wonen, Wijken en Integratie, 2010. Mededeling over de aanwijzing van excellente gebieden in het kader van innovatieve energiebesparing in de nieuwbouw. *Staatscourant*, 4 Mei. Issue Nr. 6770.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; Aedes; Bouwend Nederland ; NEPROM ; NVB, 2012. *Convenant Herijkte Lente-akkoord Energiezuinige Nieuwbouw*, Den Haag: Het Rijk ; Marktpartijen.

T.van Gijn, e. a., 2013b. *Monitoring Excellente Gebieden 2012-2013: Trendrapportage september, oktober, november 2013 (concept) Niet openbaar*, S.n.: S.l.

The Choice, 2012. *Doelgroepsegmentering 'Excellente Gebieden'*, Amsterdam: The Choice.

VROM ; Bouwend Nederland ; NEPROM ; NVB, 2008. *Lente-Akkoord: energiebesparing in de nieuwbouw*, S.l.: Het Rijk ; Marktpartijen.

VROM, et al., 2007. *Nieuwe Energie voor het klimaat: werkprogramma Schoon en Zuinig*, Den Haag: Ministerie van VROM.

Gehanteerde afkorting

AgNL	Agentschap NL
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
EMG	Energieprestatienorm voor Maatregelen op Gebiedsniveau
EPC	Energie Prestatie Coëfficiënt
EPG	Energie Prestatienorm Gebouwen
GEN	Gebieden Energie Neutraal
KLT	Kennis- en Leertraject
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Bijlage A Begeleidingscommissie

Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie die bestond uit de volgende personen:

Tabel 2 Begeleidingscommissie van dit onderzoek

Naam	Organisatie
Annemarie Huibers	RVO (vm. AgNL)
Claudia Bouwens	NEPROM en Lente-akkoord
Daniël van Rijn	RVO (vm. AgNL)
Johan Pronk	Ministerie BZK
Leo Brouwer	Ministerie BZK
Ruud van Wordragen	RVO (vm. AgNL)

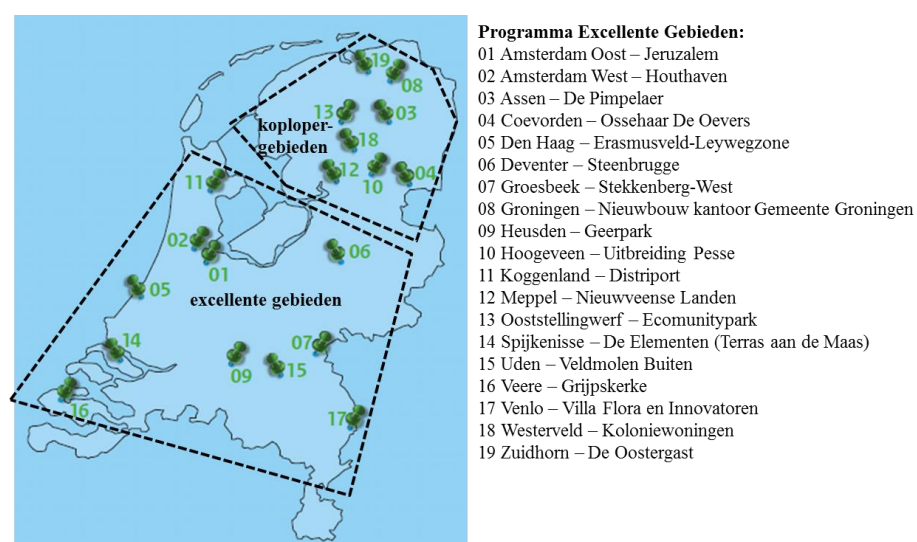
Bijlage B Overzicht gebieden

B.1 Overzicht excellente gebieden

Het Programma Excellente Gebieden omvat in totaal negentien gebieden, waarvan elf gebieden ('excellente gebieden') onder de oorspronkelijke subsidieregeling vallen en ook onder een AMvB, en acht gebieden ('koploper-gebieden') onder de subsidieregeling van de noordelijke provincies vallen en niet onder een AMvB. De gebieden zijn op alfabetische volgorde gerangschikt in de tabel. Voor meer informatie over aard, omvang en actuele status van de nieuwbouw, zie:

<https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/energieneutraal-bouwen/zeer-energiezuinige-nieuwbouw/de-gebieden?wssl=1>

Figuur 11 Overzicht van het Programma Excellente Gebieden, met onderscheid naar excellente gebieden en koplopergebieden

Tabel 3 Overzicht gebieden (gerangschikt op alfabetische volgorde). De nummering correspondeert met die op de kaart in Figuur 11

Naam gebied	EG/KG ⁶	Provincie
01 Amsterdam Oost - Jeruzalem	EG	Noord-Holland
02 Amsterdam West - Houthaven	EG	Noord-Holland
03 Assen - De Pimpelaar	KG	Drenthe
04 Coevorden - Ossehaar De Oevers	KG	Drenthe
05 Den Haag - Erasmusveld-Leywegzone	EG	Zuid-Holland
06 Deventer - Steenbrugge	EG	Overijssel
07 Groesbeek - Stekkenberg-West	EG	Gelderland
08 Groningen - Nieuwbouw kantoor Gemeente Groningen	KG	Groningen
09 Heusden - Geerpark	EG	Noord-Brabant
10 Hoogeveen - Uitbreiding Pesse	KG	Drenthe
11 Koggenland - Distriport	EG	Noord-Holland

⁶ EG=excellent gebied, KG=koplopergebied.

Naam gebied	EG/KG ⁶	Provincie
12 Meppel - Nieuwveense Landen	KG	Drenthe
13 Ooststellingwerf - Ecomunitypark	KG	Friesland
14 Spijkenisse - De Elementen (Terras aan de Maas)	EG	Zuid-Holland
15 Uden - Veldmolen Buiten	EG	Noord-Brabant
16 Veere - Grijskerke	EG	Zeeland
17 Venlo - Villa Flora en Innovatoren	EG	Limburg
18 Westerveld - Koloniewoningen	KG	Drenthe
19 Zuidhorn - De Oostergast	KG	Groningen

Bijlage C Overzicht geïnterviewde personen

C.1 Overzicht geïnterviewde personen

In het kader van deze tussenevaluatie van het Programma Excellente Gebieden zijn interviews gehouden met de volgende 25 personen.

Tabel 4 Overzicht geïnterviewde personen. De personen staan op alfabetische volgorde (voornaam)

Persoon	Organisatie
Bart Mulder	Vacpunt Wonen
Bas van de Griendt	Bouwfonds
Bonnie Kiers	Provincie Drenthe
Claudia Bouwens	NEPROM en Lente-akkoord
Daan van der Vorm	VORM ontwikkeling
Daniël van Rijn	RVO (vm AgNL)
Dick Boelen	Dura Vermeer
Fenke Rond	vm. projectleider bij AgNL
Harold Clabbers	VORM ontwikkeling
Hilco Broekman	Bouwbedrijf Broekman
Jan Oomkes	Gemeente Zuidhorn
Jeroen Nobel	Klimaatgemeenten
Johan Pronk	Ministerie BZK
Jos de Vries	Bouwfonds
Jos van Dalen	Ministerie BZK
Jos Verlinden	Ministerie BZK
Leendert Meijers	NVB
Marcel Tijs	vm. projectleider bij Ministerie BZK
Mario Broos	AM
Marion Bakker	RVO (vm AgNL)
Onno Dwars	VolkerWessels
Patrick Harting	Marsaki
Paul Schumacher	Bouwend Nederland
René van Genugten	Aedes
Thérèse van Gijn	Consultant duurzame gebiedsontwikkeling (Adviesbureau van Gijn)

Bijlage D Details webenquête

D.1 Inleiding

In Bijlage D.2 zijn tabellen opgenomen met daarin de reacties van de respondenten op de open vragen naar verbeter suggesties voor het Programma Excellente Gebieden en naar aandachtspunten bij een verdere aanscherping van de EPC. De vragen en het stroomdiagram van de webenquête staan in Bijlage D.3 weergegeven.

D.2 Reacties op vragen verbeteruggesties en aandachtspunten

Tabel 5 Reacties op de vraag naar verbeteruggesties voor het Programma Excellente Gebieden

Welke suggesties heeft u voor verbetering van het Programma Excellente Gebieden met betrekking tot:		
Inhoud	Beleidsinstrumenten	Projectorganisatie van het Programma
		1. Organiseer weer eens een bijeenkomst. 2. Borg de ervaring in regelgeving en sluit dit hoofdstuk als demo af. Laat het verder regulier/normaal zijn.
Meer ervaringen uitwisselen	Minder strakke regels oftewel meer flexibiliteit van de overheid gewenst	Geen, op betrokkenheid adviseur na
Minder vanuit de (milieu)technische kant benaderen, maar ook vanuit economisch oogpunt (kosten, afzet)	Niet op basis van een wettelijk instrument, dan nog eerder een convenant.	Meer betrokkenheid tonen
Focus op autarkisch bouwen	Financiële ondersteuning	Meer inschakelen professionele dienstverlening
		Verschillende partijen gehad die monitoring deden veel verloop, weinig consequent. Gelukkig wel vast contactpersoon vanuit Agentschap NL.
Wij doen het voor de kopers, maar de koper heeft geen interesse	Meer richten op educatie	Het is té technisch en te weinig educatief. Er zijn veel mensen uit de techniek bij betrokken. Het is belangrijk om het ook bij de mensen 'tussen de oren' te krijgen, mensen moeten er bewust van worden.
		Werken aan gezamenlijke producten die beschikbaar gesteld kunnen worden aan energiezuinige gebiedsontwikkelingen voor de toekomst
Inzet op duurzame energieopwekking - warmte/koudenetten		
Sparring ook over andere projecten - immers Programma heeft de totaalinfo	Minder gericht op rekenkundigheid - meer op daadwerkelijk energieverbruik	Meer inhoudelijke deling info

Tabel 6 Reacties op de vraag naar de belangrijkste aandachtspunten bij verdere aanscherping van de EPC

Wat ziet u als de belangrijkste aandachtspunten bij de verdere aanscherping van de EPC?	Wat moet hier aan gebeuren?	Wie moet dat doen?
1. Gelijk speelveld. 2. Communicatie, door betrouwbare (wie?) partij		
Kostenbeheersing		Overheid
Oplossen van het dilemma van extra kosten op korte termijn afgezet tegen baten op de lange termijn. Ofwel de extra kosten zijn voor de consument, die vervolgens niet koopt of huurt, ofwel voor de ontwikkelaar, waarbij de voordelen bij de koper/huurder terechtkomen.	Stimulering realisering middels fiscale maatregelen of direct subsidiëring.	Rijksoverheid
Aandacht voor slimmere energieopslagmethodes	Meer sturing en ondersteuning van autarkisch bouwen	Overheid kan hierin extra stimuleren. Kennis is mooi economisch te vermarkten
Het woninggebruik speelt ook een grote rol. Dat krijgt nog te weinig aandacht levert uiteindelijk ook belangrijk aandeel in de energiereductie	Communicatie. Andere mogelijkheden?	
Gewoon opleggen (= doen). Nadeel van de EPC vind ik de methodiek. Ik zou liever zien dat men zich richt op het super goed isoleren van de woningen en minder in allerlei installaties en technieken (zonnepanelen OK).	Minimale isolatiewaarde in Het Nederlandse bouwbesluit aanpassen.	Ministerie?
Moet uitdagend zijn ten opzichte van stand van techniek maar niet buiten bereik		
De meerwaarde en daarmee het belang van een aanscherping van de EPC	Aandacht schenken via communicatie	Overheid in nauwe samenwerking met de markt en met ondersteuning van kennisinstellingen
Met verdere aanscherping krijg je marktpartijen in beweging. Kopers en 'klimaatdoelen' lijken te worden vergeten.	Meer 'opvoeding' en educatie over duurzaam bouwen en energiebesparing.	Wetgever
Moeten goedkope oplossingen voorhanden zijn	Kennisoverdracht en productontwikkeling	De overheid, ngo's, marktpartijen
Financiering - Kwaliteitsborging - Acceptatie woonconsument	Consument bewust maken dat ze bij de aanschaf van de woning de woonkwaliteit bepalen, financieringshoogte woning nog meer koppelen aan kwalitatieve waarde woning - eenduidige kwaliteit energiesystemen - eenduidige voorlichting consumenten	Hypotheekverstrekkers voor de financiering onderzoeksinstituten (TNO) en bouwers ondersteund door de overheid voor een kwaliteitsborging Makelaars, ontwikkelaars, financiers moeten eenduidig kunnen uitleggen wat de meerwaarde van een kwalitatief goede woning op energiegebied
Leg het vast in wetgeving (technieken zijn beschikbaar)	Leg het vast in wetgeving (technieken zijn beschikbaar)	Rijksoverheid
Leg het accent bij alleen woningbouw: Denk na over renovatie oudbouw en aanscherping van de EPC		Ministerie BZK

Wat ziet u als de belangrijkste aandachtspunten bij de verdere aanscherping van de EPC?	Wat moet hier aan gebeuren?	Wie moet dat doen?
Borging van de gewenste norm in wet- en regelgeving. Er is nog onvoldoende prikkel vanuit de markt (het is voor het merendeel van de kopers wel een plus, maar geen doorslaggevende factor bij de koop van een huis). Op basis van een inspanningsverplichting is er altijd een reden waarom het in deze situatie niet kan/wenselijk is.	Zie linker kolom.	Rijksoverheid (dan wel bevoegdheid verleggen naar lagere overheden)
Toetsing in de praktijk en betere rekenmethode	Verplichte (tussentijdse) toetsingen en onafhankelijke rekenmethode	Toetsing door marktpartijen
Goede afweging maken tussen besparen en duurzaam opwekken	EPC-aanscherping doorzetten, en niet laten brengen door diegenen die niet willen, bij deze groep ontbreekt gewoon de kennis.	Het nadrukkelijk goed voorbeelden stellen, en partijen belonen c.q. in het zonnetje zetten.
Het moet geen doel op zich worden en zeker geen rekenkundig getal. Denk zeker ook aan de financiële haalbaarheid wat het doel betreft	Meer sturen op schil - EPA label	Overheid - regelgeving hierop aanpassen
Niet te veel zoeken in de techniek, maar in de isolatie en materialen	Meer informatie verstrekken	Bedrijven en overheid
Dat het werkelijk zo gemaakt wordt als in de EPC aangegeven is.	Handhaving	Gemeente, provincie
EPC=0 is makkelijk haalbaar, maar zijn alle concepten wel functioneel? En worden prestaties ook gehaald?	Er moet duidelijker naar functionaliteit gekeken gaan worden. Prestaties na oplevering meten en nakomen.	Energieprestatiecontracten afsluiten.

D.3 Vragen en stroomdiagram webenquête

Excellente gebieden

\$\$\$SurveyTitle\$\$\$

Programma Excellente Gebieden

In 2008 is in het Lente-akkoord afgesproken dat de convenantpartijen zich inzetten voor een aanscherping van de EPC. Om uitgebreide ervaring en kennis op te doen met energiezuinige nieuwbouw zijn in 2010 de 'Excellente Gebieden' geselecteerd. In juni 2011 zijn deze aangevuld met acht gebieden uit de noordelijke provincies. Ondersteund door een kennis- en leertraject vanuit Agentschap NL (nu Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, RvO), lopen deze in totaal 19 gebieden een fase voor op de afspraken in het Lente-akkoord. De gehanteerde EPC is telkens 25% scherper dan het bouwbesluit op dat moment voorschrijft. Voor de eerste elf gebieden is dit zelfs vastgelegd in een AMvB voor het gebied. De betrokken gemeenten, projectontwikkelaars en andere partners lopen op deze manier voor de troepen uit en doen zo uitgebreide ervaring op met innovatieve bouwmethoden, technieken en samenwerkingsvormen.

Tussenevaluatie van het "Programma Excellente Gebieden"

Deze webenquête maakt deel uit van een tussenevaluatie van het Programma Excellente Gebieden. Het doel van de tussenevaluatie is inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre, en op welke wijze, het programma tot dusverre heeft bijgedragen aan het voorbereiden van de markt op de voorgenomen EPC-aanscherping. De tussenevaluatie wordt uitgevoerd door CE Delft en Merosch, in opdracht van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

Het invullen van de webenquête vergt naar verwachting ongeveer 20 minuten van uw tijd.

We danken u namens RvO alvast hartelijk voor uw tijd!

Cor Leguijt, projectleider CE Delft

Pagina 1

De resultaten van de webenquête zullen geanonimiseerd worden opgenomen in de eindrapportage van de tussenevaluatie.

We vragen uw gegevens zodat we contact op kunnen nemen indien antwoorden voor ons onduidelijk zijn of nadere vragen oproepen.

* 1. Naam:

* 2. Organisatie:

* 3. Functie/rol:

* 4. Telefoonnummer waarop u bereikbaar bent:

* 5. Emailadres

* 6. Gebied:

Amsterdam Oost - Jeruzalem
Amsterdam West - Houthaven
Assen - De Pimpelaar
Coevorden - Ossehaar De Oevers
Den Haag - Erasmusveld-Leywegzone
Deventer - Steenbrugge
Groesbeek - Stekkenberg-West
Groningen - Nieuwbouwkantoor Gemeente Groningen
Heusden - Geerpark
Hoogeveen - Uitbreiding Pesse

Pagina 2

* 7. Hoe enthousiast bent u over energiezuinig bouwen?

Helemaal niet enthousiast	Niet enthousiast	Neutraal	Enthousiast	Zeer enthousiast
☐	☐	☐	☐	☐

8. Kunt u uw antwoord toelichten?

Pagina 3

In het Programma Excellente Gebieden zijn verschillende beleidsinstrumenten ingezet.

- Voor 11 gebieden geldt een *Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB)* waarin de aangescherpte EPC voor het gebied als norm is voorgeschreven. De AMvB geldt niet voor de 8 gebieden in de noordelijke provincies, ter onderscheid hier verder de 'Koplopergebieden' genoemd.
- Er is een *subsidieregeling* ingesteld. De subsidie was bedoeld ter dekking van de extra kosten voor advies-, begeleidings- en uitvoeringswerk. De subsidieregeling voor de Koplopergebieden was anders dan in de andere gebieden.
- Er is een *Kennis- en Leertraject (KLT)* ingericht voor het bevorderen van het leren in de gebieden, tussen de gebieden, en voor het leren van 'de markt' van de ervaringen uit de gebieden. In het KLT is in de loop van het programma een verschuiving opgetreden. In het begin stond het leren van elkaar centraal, toen de belangstelling daarvoor afnam is het KLT verlegd naar artikelen in vakbladen en filmpjes van en voor de projecten.

We vragen nu per beleidsinstrument naar uw ervaringen en mening.

Pagina 4

Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB) Excellente gebieden

* 9. Valt het gebied waarbij u betrokken bent onder de AMvB Excellente gebieden?

- ☐ Ja
☐ Nee
☐ Weet ik niet

- Ga naar pagina 5 als
9. Valt het gebied waarbij u betrokken bent onder de AMvB Excellente gebieden?
is gelijk aan Ja
- Ga naar pagina 8 als
9. Valt het gebied waarbij u betrokken bent onder de AMvB Excellente gebieden?
is gelijk aan Nee
- Ga naar pagina 9 als
9. Valt het gebied waarbij u betrokken bent onder de AMvB Excellente gebieden?
is gelijk aan Weet ik niet

Pagina 5

* 10. In hoeverre bent u het eens met onderstaande stellingen?

	1 Helemaal mee oneens	2 Enigszins oneens	3 Neutraal	4 Enigszins eens	5 Helemaal mee eens	Geen mening
De AMvB heeft het makkelijker gemaakt om de aangescherpte EPC te realiseren.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De AMvB heeft geleid tot vertraging van het project.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bijkomende opties (vraag 10)

Sorteervolgorde antwoordopties: willekeurig

Pagina 6

11. Wat ziet u, met de kennis van nu, als de voordelen van de AMvB?

12. Wat ziet u, met de kennis van nu, als nadelen van de AMvB?

Pagina 7

* 13. Beoordeel de AMvB met cijfer op de schaal van 1 tot 10 (1 = zeer slecht, 10 = uitmuntend).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Geen mening
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

* 14. Is er naar uw mening behoefte aan een voortzetting van een dergelijke wettelijke regeling na 2016?

- ☐ Ja
☐ Nee
☐ Geen mening

15. Kunt u uw antwoord toelichten? (zo ja, waarom? zo nee, waarom niet?)

 Ga naar pagina 9 als

14. Is er naar uw mening behoefte aan een voortzetting van een dergelijke wettelijke regeling na 2016?...
is niet leeg

 Anders ga naar pagina 9

Pagina 8

* 16. Had u, met de kennis van nu, graag gezien dat uw gebied onder de AMvB viel?

- ☐ Ja
☐ Nee
☐ Geen mening

17. Kunt u uw antwoord toelichten? (zo ja, waarom? zo nee, waarom niet?)

* 18. Is er naar uw mening behoefte aan een voortzetting van een dergelijke wettelijke regeling na 2016?

- ☐ Ja
☐ Nee
☐ Geen mening

19. Kunt u uw antwoord toelichten? (zo ja, waarom? zo nee, waarom niet?)

Pagina 9

Subsidie-instrument

* 20. Bent u bij het subsidietraject voor uw gebied betrokken of betrokken geweest?

- ☐ Ja
☐ Nee

 Ga naar pagina 11 als
20. Bent u bij het subsidietraject voor uw gebied betrokken of betrokken geweest?
is gelijk aan Nee

Pagina 10

21. Wat was er goed aan het subsidie-instrument?

22. Wat was er niet goed aan het subsidie-instrument?

* 23. Beoordeel het subsidie-instrument met een cijfer van 1 tot 10 (1 = zeer slecht, 10 = uitmuntend).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Geen mening
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

24. Wat zijn volgens u aanbevelingen wanneer er weer zo'n subsidie-instrument ingezet zou worden?

Pagina 11

Hieronder staat eerste een korte toelichting over het kennis- en leertraject (KLT):

Binnen het KLT is een reeks aan instrumenten ingezet ten behoeve van de kennisdeling. Het gaat om de volgende instrumenten:

1. Platformbijeenkomsten: Hier ontmoeten deelnemers van de Excellente Gebieden (EG), AgentschapNL (nu dus RvO) en het Ministerie van BZK elkaar en wisselden ze ervaringen en informatie uit. Deze bijeenkomsten hebben in 2010 en 2011 plaatsgevonden.
2. Adviseur AgentschapNL: Iedere EG was gekoppeld aan een adviseur van AgNL met wie ze konden sparren.
3. Themabijeenkomsten/specials: Dit betreft meer gespecialiseerde bijeenkomsten die onregelmatig plaatsvinden, al naar gelang de signalen vanuit en rondom de EG. Deze bijeenkomsten kunnen verschillende vormen aannemen; van rondetafel gesprekken in kleine kring tot symposia die voor iedereen toegankelijk zijn.
4. Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring).
5. Nieuwsflitsen: Een nieuwsbrief per e-mail die tot september 2013 maandelijks verscheen. Deze nieuwsbrief ging naar alle betrokkenen en geïnteresseerden in een EG, met nieuws omtrent het programma, de voortgang in de gebieden en ander gerelateerd nieuws.
6. Excellente Gebieden Website: Deze website geeft een overzicht van de voortgang van de verschillende EG. Daarnaast verschijnen nieuwsberichten en artikelen die over de gebieden gaan op deze website.
7. Voorbeelden KennisHuisGo: Deze database bevat voorbeelden op het gebied van energiebesparing binnen de gebouwde omgeving (zie: <http://www.kennishuisgo.nl/voorbeeldprojecten/Default.aspx?sid=8>)
8. Artikelen in diverse media: AgNL verspreidt op maandelijks basis artikelen om geleerde lessen breder bekend te maken. Dit gaat via vakbladen.
9. Filmclips en ondersteuning in communicatie.

Op de volgende pagina's zijn enkele vragen over het Kennis- en Leertraject opgenomen.

Pagina 12

* 25. Met welke onderdelen uit het Kennis- en Leertraject bent u bekend?

- ☐ Platformbijeenkomsten
- ☐ Adviseur AgentschapNL (nu RvO)
- ☐ Themabijeenkomsten/specials
- ☐ Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring)
- ☐ Nieuwsflitsen
- ☐ Excellente Gebieden Website
- ☐ Voorbeelden KennisHuisGo
- ☐ Artikelen in diverse media
- ☐ Films, en ondersteuning in communicatie
- ☐ Geen van bovenstaande

 Ga naar pagina 16 als
25. Met welke onderdelen uit het Kennis- en Leertraject bent u bekend?
is gelijk aan Geen van bovenstaande

Pagina 13

* 26. Geef aan in hoeverre de verschillende onderdelen van het Kennis- en Leertraject voor u van nut waren:

	1 Niet nuttig	2 Niet echt nuttig	3 Neutraal	4 Enigszins nuttig	5 Nuttig	Geen mening
Platformbijeenkomsten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Adviseur AgentschapNL (nu RvO)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Themabijeenkomsten/specials	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nieuwsflitsen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Excellente Gebieden Website	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voorbeelden KennisHuisGo	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Artikelen in diverse media	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Films, en ondersteuning in communicatie	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bijkomende opties (vraag 26)

» Extractie gebaseerd op: 25. Met welke onderdelen uit het Kennis- en Leertraject bent u bekend?

27. Ruimte voor nadere toelichting:

Pagina 14

28. Wat zijn de leerpunten van, en aanbevelingen voor het Kennis- en Leertraject?

Let op: de invoerruimte is beperkt. Indien u ruimte te kort komt, kunt u uw antwoord aanvullen in het vak "ruimte voor nadere toelichting". S.v.p. vermelden of de toevoeging betrekking heeft op onderdeel a., b. of c. door de letter tussen haakjes voor de opmerking te plaatsen (bijvoorbeeld (a)). Uw kunt voor meerdere onderdelen een nadere toelichting opnemen.

	a. Vind ik er goed aan	b. Vind ik er niet goed aan	c. Aanbevelingen	Ruimte voor nadere toelichting
Platformbijeenkomsten				
Adviseur AgentschapNL (nu RvO)				
Themabijeenkomsten/specials				
Gesprekken Thérèse van Gijn (Monitoring)				
Nieuwsflitsen				
Excellente Gebieden Website				
Voorbeelden KennishuisGo				
Artikelen in diverse media				
Films, en ondersteuning in de communicatie				

Bijkomende opties (vraag 28)

» Extractie gebaseerd op: 25. Met welke onderdelen uit het Kennis- en Leertraject bent u bekend?

Pagina 15

* 29. Beoordeel het geheel van Kennis- en Leertraject met een cijfer op de schaal van 1 tot 10 (1 = zeer slecht, 10 = uitmuntend).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Geen mening
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Pagina 16

* 30. Zijn er andere beleidsinstrumenten die naar uw mening effectief zijn om in Excellente Gebieden ervaring op te doen met energiezuinig bouwen?

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Geen mening

31. Zo ja, welke zijn dat en waarom?

	Beleidsinstrument	Waarom?
1		
2		
3		
4		

Pagina 17

Dit was de laatste vraag over de instrumenten.

We vragen nu naar uw mening over 'het leren'.

Korte toelichting:

De functie van de gebieden is om de markt ervaring op te laten doen met het bouwen volgens de voorgenomen aangescherpte EPC. De direct bij de gebieden betrokken partijen leren, maar ook in de directe omgeving van die partijen wordt geleerd bijvoorbeeld in het concern waar ze deel van uitmaken. Het is de bedoeling dat de opgedane kennis en ervaring landelijk zijn weg vindt naar de rest van 'de markt'. Dat de kennis wordt verspreid kunt u bijvoorbeeld merken als er veel belangstelling vanuit andere partijen is voor het gebied

Pagina 18

* 32. Welke factoren hebben een *positieve* rol gespeeld bij het realiseren van dan energie-ambities bij de bouwplannen in uw gebied?

1:

2:

3:

4:

5:

* 33. Geef van de ingevulde factoren aan in welke mate ze belangrijk zijn (de factor die u ingevuld hebt achter nummer 1 is "Factor 1" etc.)

Indien het veld achter een nummer bij de vorige vraag leeg is vinkt u 'niet ingevuld' aan.

	1 Heel belangrijk	2 Belangrijk	3 Beetje belangrijk	Niet ingevuld
Factor 1	☐	☐	☐	☐
Factor 2	☐	☐	☐	☐
Factor 3	☐	☐	☐	☐
Factor 4	☐	☐	☐	☐
Factor 5	☐	☐	☐	☐

Pagina 19

34. Welke factoren hebben een *negatieve* rol gespeeld bij het realiseren van dan energie-ambities bij de bouwplannen in uw gebied?

- 1:
- 2:
- 3:
- 4:
- 5:

* 35. Geef van de ingevulde factoren aan in welke mate ze belangrijk zijn (de factor die u ingevuld hebt achter nummer 1 is "Factor 1" etc.)

Indien het veld achter een nummer bij de vorige vraag leeg is vinkt u 'niet ingevuld' aan.

	1 Heel belangrijk	2 Belangrijk	3 Beetje belangrijk	Niet ingevuld
Factor 1	☐	☐	☐	☐
Factor 2	☐	☐	☐	☐
Factor 3	☐	☐	☐	☐
Factor 4	☐	☐	☐	☐
Factor 5	☐	☐	☐	☐

Pagina 20

In hoeverre heeft het Programma Excellente Gebieden tot dusverre een bijdrage kunnen leveren aan het opdoen van ervaringen met energiezuinig bouwen?

* 36. Binnen uw organisatie zelf

1
Niet bijgedragen

2
Weinig bijgedragen

3
Neutraal

4
Enigzins bijgedragen

5
Veel bijgedragen

NVT

37. Waaruit blijkt dat?

* 38. In de naaste omgeving van uw organisatie

1
Niet bijgedragen

2
Weinig bijgedragen

3
Neutraal

4
Enigszins bijgedragen

5
Veel bijgedragen

NVT

39. Waaruit blijkt dat?

* 40. Op landelijke schaal

1
Niet bijgedragen

2
Weinig bijgedragen

3
Neutraal

4
Enigszins bijgedragen

5
Veel bijgedragen

NVT

41. Waaruit blijkt dat?

Pagina 21

We vragen u nu naar verbetersuggestie voor het Programma Excellente Gebieden, en, vanuit de ervaringen in uw gebied, naar uw mening over het vormgeven van de route naar (bijna) energieneutraal bouwen.

Pagina 22

* 42. Bieden de Excellente Gebieden naar uw mening een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal bouwen?

Niet waardevol

Enigszins waardevol

Neutraal

Waardevol

Zeer waardevol

Geen mening

Ga naar pagina 23 als

42. Bieden de Excellente Gebieden naar uw mening een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal bouwen?...
is gelijk aan Waardevol

of

42. Bieden de Excellente Gebieden naar uw mening een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal bouwen?...
is gelijk aan Zeer waardevol

Ga naar pagina 24 als

42. Bieden de Excellente Gebieden naar uw mening een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal bouwen?...
is gelijk aan Niet waardevol

of

42. Bieden de Excellente Gebieden naar uw mening een waardevolle tussenstap richting energie-neutraal bouwen?...
is gelijk aan Enigszins waardevol

Anders ga naar pagina 25

Pagina 23

43. Kunt u aangeven voor wie het waardevol is en waarom?

Voor wie?

Waarom?

Ga naar pagina 25 als

43. Kunt u aangeven voor wie het waardevol is en waarom?
is niet leeg

Anders ga naar pagina 25

Pagina 24

44. Kunt u aangeven waarom u het enigszins of niet waardevol vindt?

Pagina 25

45. Wat ziet u als de belangrijkste aandachtspunten bij de verdere aanscherping van de EPC?

46. Wat moet hier aan gebeuren?

47. Wie moet dat doen?

Pagina 26

48. Welke overige suggesties heeft u voor verbeteringen van het Programma Excellente Gebieden, met betrekking tot:

Inhoud

Beleidsinstrumenten

Projectorganisatie van het programma

Uw antwoorden zijn geregistreerd!

Hartelijk dank dat u de tijd genomen hebt om deze enquête in te vullen. Uw antwoorden zijn zeer waardevol voor ons.

Zodra de rapportage over de tussenevaluatie gereed en openbaar is zullen we u daarvan op de hoogte stellen.